

הקדמת הספר

מאמר משנת מהרי"ץ

מאת הגאון רבי יצחק רצabi שליט"א

פרק א

ארבעה ועשרים (תנ"ך). ואף בחיבוריו הנזכרים שרובם כבר נדפסו, מ"מ מכת"י קדשו למדנו לנוקות מהшибושים שבhem ולהשלים חסרונותיהם, וכן בראותינו אופן סידור דבריו מוקדם ומואוחר, יצא לנו תועלת עצומה להבנתם:

אף על פי שהדורות מתמעטים והולכים, וקצתה דעתינו להבין עמוק תורתינו הקדושה ולהקיף כלותיה ופרטותיה ודקדוקיה, זיכנו הי"ת לריבוי וקיבוץ ספרים עצום ורב ע"י הדפוס ובפרט אומנות הציולם (פוטוגרפיה) המשלימים חסרונוינו, ולא עוד אלא שנקל יותר על ידיהם בדורינו זה לבירר וללבנן דברים אשר לא נתבררו בדורות הקודמים, בצירוף המכשירים החדשניים המשוכלים שנתרבו כתעת. ורק אם נשתדל לשבת על התורה ועל העבודה נראה ברכה גדולה בכל אשר נפנה, עד שלפעמים אנו בבחינת ננסים על גבי ענקים, כמשל הידען ומובה בהקדמת הרב מגילת אסתר על ספר המצוות להרמב"ם [ועי'] ילקוט הפלאות דף מ"ח ע"א ע' דורות אחרים]. והרבה מסורות ומנהגים התהווים בידינו, נתגלו מקורותיהם בזמנינו באמצעות ספרים הללו, וע"ז נתחזקן יסודותם ועצמו אשיותם:

ועתה באתי, על של עתה באתי, מה שזכהנו לאור ספרי המשניות הללו בדמותם צללים כאשר יצאו מתחת יד גאון עוזינו אביר הרועים, אלא שנקדים כמה פרקים לבאר השתלשות הדברים משרשם:

פרק ב

השתלשות תורה שבעל-פה בתימן,
מקודם רבינו הקדוש מחבר המשנה וחכמי
התלמוד ואחריהם,
עד למשנה תורה לרבי הרמב"ם
עד מרן השלחן ערוך.

ששת סדרי המשנה אשר משוקעים בהם יסודות תורה שבעל פה, אחר שעלו ונכתבו על הספר, ונשלמו בשנת ג' אלף תתקע"ח ליצירה^[א], הגיעו ליהודי תימן בארץ אשר

[ג] כן מפורש באיגרת רב שיריא גאון, וע"י בסדר הדורות דעתו אחרת בזה:
ועיקר הדבר שהשלמת המשנה על ידי רבינו הקדוש הינו על חיבור המשנה בכתב, כי"ה דעת הגאנונים והרמב"ם בהקדמתו לפ"י המשנה ולהיבור. וע"ע בתשובה (דפוס ירושלים ה'תש"ך) סימן חמ"ב. וכן תופס מהרי"ץ בפישות בדבריו דלהן במגילת תימן. אך דעת רשי"ז בעירובין דף סב: ד"ה בגון מגילת, ובבבאה מציעא דף לג: ד"ה בימי רבי, דף פה: ד"ה מתניתא, ודף פו. ד"ה סוף המשנה, שלא כתובה או עדין על

ישמו הלומדים ויגלו המעיינים אשר דיצה נעימה יתנו ויברכו את ה' שהחינו וקיימו והגיענו לזמן זהה בו יוצאים לאור בפעם הראשונה, שיתה סדרי משנה המנוקדים ומוגהים על ידי גאון רבני תימן ותפארתם כמוריה ר' יחיא צאלח צוקל. דין הוא הדבר, בקודש נادر, איש האשכולות ורב התבוננות, אשר מלבד מה שהAIR עיני גותת תימן, במאתיים שנה האחרונות בחיבוריו אשר הותיר ברכה אחראין, עוד האציל מהוזו גם על המשנה ומפרשה, ואגב לימודו העירונות מסוימות בגדילונות, הן בוגע לנוסח והן לעיקר העניין כدرכו בקודש^[ב]. גם ניקד אותם, חלקם בשbill להקל על הקראיה, וחלקם לשומר מסורת הקראיה המקובלת בתימן^[ב], בפרט גודלה ורבה התועלת בזה לתיבות שאינן מצויות:

שלושת הכרחי המשניות שלפנינו, מהה נדפסו לראשונה באשטרדים בשנת ה' תש"ט ליצירה. אותם לקח מהרי"ץ ללימוד בהם, ניקד, ושת העורתו בגדילונות. ועתה יוצאים לאור בצללים מקורים כפי שיצאו מתחת יד קדשו בכבודו ובעצמם:

אם לא זכה דורינו זה הדל לראות תואר פני קדשם של רבותינו בכל תפוצות ישראל מדורות שעברו, לשם ערך דברי תורהם ולחזות בהליךיהם בקודש, לכל הפחות הותיר לנו ה' שריד מהם, הם ספריהם אשר כתבו בטוהר ידיהם, ורגש קודש יACHINEו להביט במפעלים. ובפרט אונן בדיזון, ברוך ה' אשר נמצאים בידינו לא רק ספרי המשניות הללו, אלא כמעט כל ספריו של מהרי"ץ עצמו כת"י קדשו, הלא מה עז חיים, שות פועלות צדיק, זבח תודה, שער טהרה, שער קדושה, מעיל קטו. ולא רק חיבוריו הללו העצומים, אלא גם אותם הספרים שלמד בהם ובקולמוסו הברור עיטרם בראשיות מאירות את עיני הלומדים, כגון גליונות מסכתות הגمرا, הרמב"ם, ש"ע וכו' וכן קצת חלק הדקדוק על

[א] כמו כן מצאנו בכתב"ק העירות בגדילונות הגمرا, הרמב"ם, שלחן ערוך, וספר המספיק (לר' תנחות הירושלמי) שלמד בהם. ובעזרת ה' יצאו לאור בקרוב בספר מיוחד בשם גליוני מהרי"ץ, בצירוף שרידים מהיבורו על התורה ומקונטראיסיו:

[ב] כאשר מעינזאת הייתה מתרתו ביסוד ספרו "חلك הדקדוק" על כל המקרא, שלולא הוא זיל כבר נשכחחה כליל גירסת ספרי התינגן כת"י מפינן. ומרקוב נגלה לי עדות ספרי התינגן שהיה לפני מהרי"ץ. יש מהם עד אלפי שנה לזמןינו אנו. ובמהדורא קמא של חלק הדקדוק שלו בכתב, ראייתי שהזוכר תיגאן ("כתובים") מלפני יותר משלוש מאות שנה, דהיינו יותר מחמש מאות שנה עד זמנינו. ובמאמר "גואל ישראלי" יתבאר בס"ד בארוכה:

ויקם להם בכל עיר ועיר עיניהם להורות לעם את הדורך ילכו על פי תורת האלים, כאשר היו מקובלים בפירושה איש מפני איש מפני מרעה". וכל דור היה מקבל הפירושים מרבותיו שקדמו בזמן, עד אשר הקים ה' מאיר עיני הגלות מרנא ורבנה רבני הקדוש, אשר חיבר וקבע השמונות מחכמי הדורות במסנה אשר חיבר, וישלח אותה אל כל בני הגלות^[1], וכל מקום אשר היה דבר המלך מגיע,

קיבלה עליהם ועל זרעים לדורות עולם: ואח"ז כשותפה הגمرا, גם היא נטפשתה בכל הגלויות, וגלוות צנע"א כמו הם, וקיבלה בסבר פנים יפות^[ii], והיו מעתיקים אותה למד בני ישראל קושיות ותירוצים, והיו מפרשיהם בה פירושים עצומים. וכל אחד מהחכמים המרביצים תורה היה עושה לעצמו קיצור פסקי הדינין מהגمرا, ועשן קונטריסים, באופן כי נתקיים יעוזו ית' אשר כתב על ידי משה עבדו, ואף גם זאת וכו' (ויקרא כו, מה) כי אני ה' אלהיכם, שהעמיד להם של בית ר' ובית דינו וחכמי הדורות שבכל דור [ח] וכו'.

ויהי אחרי הדברים האלה וכו' ויהי אחרי כן וכו'
وابוטם הימים הופיע אورو של מרנא ורבנן
הרמב"ס ז"ל. וכאשר השלים (ע"ה) חיבור היד,
ופירוש המשנה, כתוב הוא ספר היד בכתיבת יד,
וגם פירוש המשנה בלשון עברי, ושלח אותם
ממזרים אל עיר צנעא^[ט]. ויהי כאשר הגיעו
ויקראו בו ויראו [כى] כמווהו לא היה מן העולם,
הלכות פסוקות בלשון צח וקצר כולל כל התורה
המצות הנוגות והבלתי נהוגות, ויבדקו
בקונטריסיהם מחכמיهم וראו כי הדבר באו

[+] כשית הגאנונים והרבב"ם שריבינו הקדוש כתוב את המשנה ולא רק סידור המסכתות לחוד וככלעל הערא ג':

[+] עיין הקדמת הרמב"ם למשנה תורה שהגזרות והתקנות והמנוגים שקבעו עד רביניא ורב אשיה, פשטו בכל ישראל, ואפשר לומר מהם. ובכיסוף משנה פרק ב' מהלכות מרורים הל"א, אפשר לומר שגם חתימת המשנה קיימו וקיילו שדורות האחرونים לא יחלקו על הראשונים. וכן גם בחתימת הגמ' שמrios שנחהתה לא ניתן רשות לשום אדם לחלק אליה ע"כ. ומה שכ' בלשון אפשר, איןנו אלא מפני שבא לתוך קושיתו שם אמא לא פלייגי האמוראים על התנאים וכו' יעו'ש, אבל זה ברור שאין חולקים:

[ח] כדאיתא בגמרא מגילה דף י"א ע"א:
[ט] באיגרת הרמב"ם לחתמי לונגייל מפורש העניין בשינוי קצת,
שמתיימן באו למוצרים שלוחים וקנו שלוש נסחאות מן החיבור ע"ש.
[ו] ומסתברא לי שבאתו זמן, או בדרך זו, העתיקו אז גם גמ' גנוסח הספר תורה
של הרמב"ם וסדרין, וכן יכולו לראות התנ"ך המוגה ע"י בן אשר שהיה אז
במוצרים ואכמ"ל]. ומה שמשמעו קצת מדברי המחבר שפירוש המשנה
נתחבר אחר ספר הי"ד, אינו כן, כי פ"י המשנה מוקדם כנודע. וגם נתפסת
מעיקרא כנודע. אכן אויל ליתמן לא הגיעו שני הספרים אלא יחדיו. בכל
אזור זוהי הסיבה ששפרי הרמב"ם כתה"י דיזון מדורקים יותר משਬשר
ארצאות, כי הוותיקו מכת"י ריבינו בעצמו וכמו ש' מהרי"ץ בעז חיים חלק
א' דף קנ"ג ע"ב, וחלק ג' דף פ"ז ע"א. וסמכ להה מה שמצאתי לחכם
קדמון בפירושו כת"י על הרמב"ם פ"א מהלכות שחיטה וז"ל מועתק, דעת
שםה שמתמצא בקצת נסחאות שהחללה לפני הדרסה, הוא טעות, לפי
שבר עמדנו על כתובות ריבינו בזה הנוסח ע"כ:

ונפוץ שמה עוד מגלות בית ראשון, כי ידוע שלבית שני לא עלו. וראוי להעתיק כאן הדברים הנוגעים לתקנות המשנה והתלמוד, עד חיבור הרמב"ם, הכתובים ב מגילת תימן המוחסת למחרי^ז (שהוציא לאור דס"ד שwon מכת"י), וכן:

כasher FkD h' at umo u'i corsh veuzra, viytazor
uzra veyulO (ato) [at] midlat ha'am. vishlach al
kul ha'mekomot le'ulot yerushalayim asher b'chir h' le'shavon
shem shcintu, vishlach g'm el cneu'a' v'cpfriah le'ulot g'm
ha'mah. v'ymano shmo' u'khol ha'chein ha'gadol uzra
hsopfer, ci' zpo b'chach binatam sh'utaid habait li'harrab,
v'toshuba achat hitah la'hem um o'tam ha'miochsim
shnasharo be'Bavel^[h], v'la razo le'ulot v'bo:

ויהי בימים הרבים ההם כאשר נתישבו באלקצ'ר
בעיר צנע'א, נתפزو מהם בעיירות אשר סביבותיהם
ויתישבו בעיירות זעיר שם זעיר שם, ויתישבו
ויאחزو בהם ויפרו וירבו. ונימוס אחד היה לכולם
בעסק התורה וסיווג המזות, וה' אלהים אמת

הספר, רק שסידור המסתכוות וקייבץ כל השמות, ולא היה בזמנם בכתב שום דבר הלכה זולת מגילת תענית. וכן נראה דעת רבי' תם שהובא בתוס' בא קמא דף צד: ד"ה בימי רבי', ובתוספות מגילה דף לב. כמו שיתבהיר בס"ד לקמן העלה כ"ב. ומוקח התם בגמ' עירובין אליבא דפירוש רשי', אפליו בזמנ אבוי עדין לא הייתה המשנה בכתב, ובהגנות מהר"ץ חיות בבא מציעא פה. הביא מקדמת סמ"ג שנכתבה רק אחר חתימת כתימתו. וע"ע פירש"י בנדזה ז: ד"ה הא קמ"ל:

ומענין לעניין באוטו עניין בנוגע ליסוד התלמיד וחוירון, ראיית דברים חשובים בספר מצב הישר על זהה בראשית מהדורות דף כ' ע"א והנני להעתיקם כאן, וויל', דרך התוספות בכל שיטות הש"ס למשכוני נפשיו דלא לסתרו ב' סוגיות התלמיד להודי ולפערם ניכסו בפרצה לדוחקה, ור' כל' ככלא היה בידם דברים מרווחים כתבו אף דברים דחוקים רק כדי לישב שתי הסוגיות לא יהיו סותרות זו את זו. ונראה דעתו כן ממשום אゾלי לשיטתו שכתו בריש מס' חולין דמקאן יש להוכיח דבר אשיש סיידת התלמיד יעו'ש. ומכיון דהמסדר לכל הש"ס הוא חכם אחד, "א"א ששתי סוגיות יהיו סותרות זו את זו. אך אנו מוצאים להרב בעל התוס' דמסכת נזיר, במאזו סוגיא כפולה בנזיר כב. ד"ה מר זוטרא, ונשנית גם בנדירים דף יא: אותה הסוגיא בשינויים וחילופים, שבראותו שכלי היישובים המה דברים דחוקים, כ' במקנת דבריו בסוגיות הללו פלגי. והיינו משומם דס"ל לאותו בעל התוס' בדרך ש' מהר"ץ חיות אבד"ק ואלקוא בא' מבוא התלמיד (דף כ"ח ע"א) דבתלמידו בכל' כל מסכת נשדרת בפני עצמה וכל חכם סיידר מסכחות שונות ונחתם ע"י חכמים שונים וכל אחד סיידר מסכת אחת או שתים ושלשה לבד. ורבashi לא סייד אלא עניינים הראשיים, אבל השאר הניחם כפי סדר הראשון. וושםשייה נמצאים סוגיות כפולות אשר רבו בש"ס ואין אחת דומה לחברתה, אלא כמה שנינויים וחילופים והוספה וגרעון בין סוגיא אחת לשנית ייע"ש בכל דבריו שם בריבוי בקיוטו בכל הש"ס וכו'. עכ' בעל ספר הישר. ועיין שם ש' שג' רב' יהודה החסיד נראה דהכי סבירא ובוגמא שמייא שם, יוצא שהרמב"ם סובר בחילוק של התוספות באפונ שאין סוגיות התלמיד סתרי האחד. אבל נראה שבדרך כלל אין זו שיטת הרמב"ם, וכמ"ש החיד"א שמקובל מרנן קשיישאי שסדר הרמב"ם פשוט, ושכן נתברר מותך פירושו למסכת ראש השנה. והביאו ה' ויקרא

[ד] עיין שם בדף יי'ג ובדף יי'ז. אבל ממש נראה שרק סדר יהס משפחת אלעראקי ה比亚 הכותב מדברי מהריין. אבל מסוף דף יי'ז נראה שגם בשאר הוגן מהריין וצ'ען. ואכן:

[ה] רומו לה דאיתא במסכת קידושין דף נט: לא עליה עוזרא מבעל עד שעשאה כסולת נקייה, ופירש"י לנוקות את בעל נחכוון לפ' שראה אותו שנותערכבו בהם וכרכ' עםם והפריש פסוליהן והוליכן עמו וכרכ' ע"ש. בעיקר יונינו זר מילא עליו לרבות יי"ז לבראיך אללא שאנו רבוא במקומות:

נראים הדברים שעד לפני כשלוש מאות שנה היה ביד חכמי תימן למשמרת העתק מקת"י הרמב"ם עצמו, והשתמשו בזה בבחינת "ספר תורה שבזורה שבו מגיהין ממנה" (עיין מועד קטן יח: ועוד) כפי שהעריני חכם אחד שנמצא רמזו לזה במשנה עם פירוש הרמב"ם בערבי העתק מהרי"ץ בשריר משנת אתתקכ"ח לשטרות, פרק ראשון מסכת ראש השנה משנה ד"ז "וקולה מפני קנתת הקרבן", והוא נז' אלתורה פי מוסף שלכל חדש וחדש ע"כ, וכותב על זה מהריב"ש בಗליון שם, פי גמיע אלנסך גאלט פי הדוי אלמו"ע, וחקקנא ד'אלך מן אלמנה המועתקת ע"כ. תרגומו, בכל הנוסחאות מושבש בזה המקום, ובירנו (או, ודיקנו) זאת מ"המשנה המועתקת". [הנוסחא המשובשתvr. קר היא, ונז' אלתורה הוא מוסף שלכל חדש וחדש]. מסתבר ש"המשנה המועתקת" היינו מהרמב"ם, רצוני לומר או העתק שליח להם הרמב"ם כפי הנזכר לעיל ב מגילת תימן, או מה שהעתיקו הם ממן כמו שתכננו בהערה ט'. וכעין זה הביא מהרי"ץ בחלק הדקדוק פרשタ עקב, על פסוק "וירשו את הארץ" בזה"ל, לחוד מלא ורפוי. ובירושל' חסר יריד שניה. והיא מחולקת בין הספרים. ובספר רביינו ז"ל, מלא, ע"כ מכתיבת מהרי"ץ בשירי ז"ל. וכונתו על התיגאן שבס העתק רביינו הרמב"ס ז"ל, עכ"ל מהרי"ץ. ובירור מסורת דידן בכתיבת ס"ת שם על פ"י הרמב"ם על פ"י ספרו של בן אשר, כבר כתכנו בס"ד בספר תנא דאוריתא, ושם תדרשו:

שבתי ואראה שזו טעות, ואין הכוונה באמרו "המשנה המועתקת" אלא להעתק ממנה לשון הקודש שכן נדפס כבר בשנת רנ"ב, שזו כאמור שנה לפני זמן מהריב"ש. וגם מהרי"ץ אָהָרִי כבר העתיק פירוש המשנה לשון הקודש, כדלקמן פרק ג' ד"ה מחכמי ומהרי"ץ בשירי החזר הלשון לערבי על פי זו העתקה מה שהיא נראה לו שהוא הנוסח המקורי. וזה פשוט. והראיה לזה שאמנם בכת"י הרמב"ם עצמו (שיצא לאור בצלום ב קופנהגן ה' תשל"ז) נמצא כפי הנוסח שהוא מושבש לדעת מהרי"ץ בשירי, וא"כ לא מסתברא שמשנה מועתקת מכת"י הרמב"ם יהיה בשינוי. אמן נשאר התימה על זה הלשון, שם אין מושבש עכ"פ הוא קצר מדי וכחסר:

פרק ג'

על דבר פירוש המשניות לרמב"ם ושיבושים המעתיקים אותו לשון הקודש

בדורות הראשונים אחר תקופת הרמב"ם עסקו חכמי תימן הרבה בחיבור הרמב"ם ובפירוש המשנה שלו, ועליהם אמר המשורר הקדוש האלקי כמהר"ר שלום שבזוי זי"א בשירתו "שׁרֵד מְנַאֲמִי" אשר למוד' משנה וחיבור וכו'. יביו לכל טעם ודיבור וכו'. פירוש המשנה היה לפני הלומדים או בתימן בכת"י בלשונו הערבי ובו הגו, ועד זמנו יש העתקים מהם על קלף^[יד]. דורות האחרונים שჩיבר רביינו עובדייה

[יד] שיעור חמישה סלעים לפחות הבן, ראיינו שישדו הראשונים בתכאליל כתיבת-יד, שהוא שלושים ואחד דרham ומ恰ה כסף [שהם 102 גראם במידות שבעונינו]. וצריך לפרש הדבר להחמיר בזה, כי בשאר

בניזון^[ו] בكونטריסים אל מה שחיבר וזיקק הרמב"ם בספריו^[ז], ויקבלו עלייהם רב ולשר ולקצין, לעשות כדבוריו בכל עניינו כמשה מפי הגבורה^[ח], ובאותם הימים היו אומרים בקדиш, בחיניא ובחיני מרנא הרמב"ם. ונטקיים יעדו ית' בתורה, לא יסור שבט מיהודה ומחוקק מבין רגלו, היינו חיבור הרמב"ם אשר קיבלו עלייהם לאדון ולרב לשר ולקצין. כאשר (פ') [כתב] מהר"ר יצחק אברבנאל בפי' ההגדה אשר קרא שמואלי^[ט], הוא אמר כי הרמב"ם מזור בית דוד מזור רביינו הקדוש מחבר המשנה עכ"ל:

[ו] צ"ל הדברים באו בכיוון:

[ז] בא"ה הראה נדאך צ"ל בספר אוצר ספרי תימן אות ר"יש, רשם העניין בית הרחה ובזה"ל, קבלת אבותינו נוחי נש, שלහיות שראו דברי רביינו הרמב"ם ז"ל בס' היד החזקה ושאר ספריו שהם מתאים ומסכימים לסודיו תפילותיהם ופסקי דיןיהם, ושכל דבריו בלשון צחה ודרכ קדרה, או קיבלו עלייהם רב, והוא שולחים ספיקותיהם ושאלותיהם אליו למוצרים הקרובה לתימן דרכם, והיה מшиб להם ע"כ. ובמקום אחר נבר עניין זה בס"ד בארכות:

[ח] בודאי לא בכוולם ממש, כי לעולם יש יוצאים מן הכלל, וגם יש ראיות לזה אלא שאין כאן מקום. ויש להעיר עוד שמאו תקופת מרד ר' יוסף קארו, כאשר ערכו השלחן ערוך בכל תפוצות ישראל, בכלל זה גם בכל נתיבות תימן קבעו ההוראה על פיו. ואף כי לא עזבו לימוד הרמב"ם, הן מצד סיידורו הנפלא והן מפני שרבם מהמנגנים שנלו גאנז בבל וספרד. רק שבדברים שנזקקים להוראת חכם, מordin על פי ה"שלחן פרוך", כי הוא "השופט אשר יהיה בימים ההם". אבל במנגנים נשאר כפי הכלל של "מנגаг אבותינו בידינו". כמו כן הספרדים והאשכנזים לא שינו המנגנים שבידיהם מפניו כנדען, ומן עצמו לא נתקוון לשנות המנגנים [זוכה שגו רבים, עד שבשוו"ת רבי זוחב סימן כ"ז טען נגד מהרי"ץ בזה"ל, מה לנו ולראשונים, הא בדורות הללו דקמן ודורות שקדמונו וכו']. תלמידים בעקבות מרד ז"ל וכו' ע"ג אדרתיה דהרבנן היא וכו' עכ"ל. אבל היחס בדורו שבסמגניהם אין הולכים בעקבות מרדן, וזה שיטת מאור עינינו מהרי"ץ המבוארת למען המבini בספריו, אלא שהחולקים אינם יודדים לסוף דעתו, אך פ"ז שבכל ארצות מזרח ומערב, חז"ז הארץ אודם (אורופה), נתקבלו גמ"כ הוראות הרמב"ם מתקופת אילן, מ"מ נפתחת בארצותיהם להורות גם ע"פ חיבורו של הרא"ש, עד שמתוך זה בנה מרדן הכלל לפוסק במקום שיש מחלוקת כשנים מתרג' ג' עמודי ההוראה הר"ף הרמב"ם והרא"ש (ע"ז). לפיכך גם כרך הוגם כי רוב הכרעת גדולי האשכנזים שהובאו כיה ס"ק כ"ט). לפיכך גם כרך הוגם על פי הכרעת גדולי ההוראה הר"ש כלות כל האמור:

[ט] פירוש ההגדה לר"י אברבנאל נקרא בשם זבח פשת, אך לא נזכר עניינו וזה שם אלא בספרו נחלת אבות, וכבר נזכר דבר זה לנכון בדברי מהרי"ץ במקום אחר, והוא על מה שהזכיר ר' תנחות הירושלמי בהקדמתו בספר המספיק שלו את הרמב"ם בתארים, מרדן ורביינו משה ז"ל נזר הנשאים, בחירות הקרואים וכו' הגה על זה מהרי"ץ משנת הספר בכת"ק בזה הלשון, הרב אברבנאל בס' נחלת אבות פ"ד משנת יפה שעה אחת וכו' כתוב שהר"א כתוב בתשובה על ר'ם הלוי [שיצא נגד הרמב"ם כנדען. יב"] שרבינו הרמב"ם משפחחת רם מזור רביינו הקדוש ע"ש. וכן מצאתי גם בס' ש"ה [שלשלת הקבלה] ממש מ"כ [מצאתה כתוב] ע"ש. ואולר ר' תנחות רמונה באמרו "נזר הנשאים", דמן דבר שמי דנשיא בכאן. וידוע דכל נשיא, מושלשלתא דבית דוד קאתי עכ"ל:

מהגחותיו של מהרי"ץ סבב המשניות, וכן במקומות משאר חיבוריו, יש ללמד ששה מעין ומדקדק גם בפירוש הרמב"ם בכתבי ולפעמים הוצרך להעיר על שגיאות המעתיק^[טוי]. כמו כן ציין בהגחותיו, הבדלים מנוסחת משניות אלו שבכתבי לנוסחות שבדפוס. ומדבריו שבצעץ חיים שנעתק בס"ד לקמן פרק ה' מתבאר שהיה להם קביעות למדוד יום בפירושו, כי כך כתוב "או בהרמב"ם או ברבינו עובדייה". ובנוגע למה שביארנו מישית הקדמוניים בהגינותיהם, נסתפק כאן לומר בקיצור *שההרבי"ץ בירר מהם*

הטוב, מעין הא אמרי אינשי קלט הסולת ועוזב הפסולת: **ובעיקר הדבר שעמד עליו מהרי"ץ שהמעתיק פ"י המשנה לפיעמים לא הבין לשון הרמב"ם בערבי ופירשו שלא כמשפטו, הרגישו קצת גдолיל תורה גם בשאר תפוצות ישראל, וכגון שמצינו להחיד"א בשינוי ברכה או"ח סימן נ"ה אות א' שכabb זוזל, פירוש המשנה הוא מועתק מלשון הגרי, ואין לדקדק בלשון כי הוא לשון המעתיק ע"כ. ובתשו' חותם סופר יו"ד סי' קס"ז, ידוע כי פירוש המשנה מושובש מהמעתיקם, אי אפשר לדקדק עלייו כל כך ע"כ^[טז]. גם אנו בענינותנו עמדנו על**

[טו] עיין עוד לקמן פרק י"ב ד"ה הנה:

[טז] מצורף זהה ראיית לביבא כאן מה שכabb יידי הנעה חוי' ברופתקא ואורייתא כשות' הרב איתמר מהפוד נר"ז, בכלל מכתבו אליו מיום שני כייח ניסן שנה זו [ה'תשמ"ז] והוא מוסב על ספר פסקי מהרי"ץ חלק חמישי ויזל, בעמוד ר"ז הביא על אגוז מושקט בשם המג"א. והנה נכתב למיעכ"ג מה שכתחתי בחידושים אצל, דנה בפ"ג דעתקוץ מ"ה הקשת והחמס וראשי בשמות והתחית וכור' ניקחין בכספ מע"ש ואין מטהמיאן טומאת אוכליין דברי ר"ע, אמר לו ר"ז ב"ג אם ניקחין בכספ מעשר וכו'. והנה ברע"ב שם פ"י ראש שמשים ויזל, אגוז מושקטו ונרד וכי"ב שנוטנני ריח ערבות עכ"ל. ומובואר עדשו רך לריח. וכך' מדברי תוס' הראי'ש נודה נא: שהקשה על הש"ס שהביא המשנה בעוקצין דלמה תלי ריב"ג אדם ניקח בכספ מעשר מחוייב שיטמא ט"א, והוא קור מבואר בפרק כל מערכני דניקח בכספ מעשר ואני מטמא. ותרץ דשאני קור דנעשה אוכל גמור, אבל קושט וחמס והנק דחשבי בהדייה, אין נעשין אוכל ע"י תיקון אלא לטעם עבידי או לטיבול, יוש"ה. ומتابאר DAGMO שהנא שוואו ראשי בשמי, רך לטעמא. וא"כ צ"ג אמא מברך עליו מוסקטו שהוא ראשי בשמי, רך לטעמא. ומי"ש מכמן וכוסבר לדלטעמא עבידי ולכן מברך שהכל וכמ"ש בפה"ע, ומ"ש מכמן וכוסבר לדלטעמא עבידי, ומ"ש מרבנן ר"ז מרן בש"ע סימן ר"ז ס"א. והיא תמייה גדולה. ויעזין בט"ז סימן ר"ז סקי"א שעמד למה מברכין על ממון וכוסבר לדלטעמא עבידי, Mai שנה מזונגיל דין מברך כלל. ותרץ דזונגיל לא ראוי כלל, מא"כ הנני ראויין בעניינה. ואך לפ"יד עדיין יקשה דעתכ"פ לביריך על אגוז מושקטו

שהכל, וצלע"ג כתעת עכ"ל בזה במקתביו והשבתי לו בזה"ל, אין לבנות יסוד על דברי רבי עובדייה אלו, כי נראה שנשתבשו על ידי המדייסים. ומקורו פירוש המשנה לרמב"ם, שם כתוב אגוז הבושם, וגם הנטעה, כי המתרגם העתיק זה מלא במליה מלשון הרמב"ם בערבי "גוז אלטביב", ר"ל שהחליף המלים משפה לשפה, דבר שאיןנו באotta שפה שנעתק אליה, והבן (ועיין תי"ט ותפ"א). ומה שבאמת מותפי הראי'ש, עיין בפי' הראי'ש לעוקצין שם שפירים דלא כרע"ז ומילא אין ראייה. וכל זה להנחתך שהוא אך אפשר דהרוי אגוזים ממן זהrick. וקצת ראייה זהה שהאותיות איןן משתותות לגמרי מה שהובא ברע"ז עם מה שהובא בדיון זה דביה עסיקין. הנה דחיתתי לפולפלך בקש, אבל הוא העמיד האמת על תלה עד כאן לשוני. ובמקתב אחר חזר להעיר על זה, ואז כתבתי לו שוב בזה"ל, ראיית שהוקשה בעיניך לומר שפי' הרע"ב נשתחבש, ובתשובי כתבתי שהתרגם פיהם"ש לרמב"ם גרים ג"כ לו הטעות. אבל זה מוכיח בדוכתי טובא, ולודגמא אצ"י לך מ"ש מהרי"ץ בשורת פעולות צדיק ח"א סי' פ"ה بما שנולדה בו צרעת רחל' אם כופין אותו להזיא וליתן כתובה וכו' שאין זה פירוש מוכה שחין שבמשנה פ' המדריך. ורמב"ם פ"י מוכה שחין, לאגד"ם, והמעתיק נעלם ממנה פירושה וסביר שהוא המצויר, ואחריו נמשך רע"ז ואחרים מהמפרשים ע"ה, ואין כן וכו' יער"ש. ואצ"י

פירשו לשנה ונתרפסם בדפוס ונתפשט, נתמעט הלימוד בפירושו של הרמב"ם, עד שזמנן האחרון כמעט ונתבטל למעשה, מצד יוקר מציאות כתבי יד הישנים, ומפני שכם לא העתיקום מחדש מפניהם שיש להם כבר מפרשנים אחרים נפוצים בדפוס יפה וברור. [ואף שפי' הרמב"ם גם כן נעתק לשפה]^י וננדפס, לא נפוץ כל כך, אם מפניהם קושי סגןנו והшибושים המרובים מהמעתיקום]. ומצורף זהה שדרכו של רבינו עובדייה לאחיה יותר למדוד, כי הוא מפרש על-הסדר בדרכו פרט אחת לאחת כדרך רשי"ב פירושו לתלמוד, משא"כ הרמב"ם שדרכו להקדמים עיקרים וככלים שהם פירוש המשנה (עיין הקדמת התו"ת ד"ה ונשוב). כל זה מלבד מה שבמאות השנים האחרונות נשתו סדרי הלימוד אשר היה בתקופת הראשונים, שאנו היו חיבוריו הרמב"ם בהלכה עיקר העיקרים, גם במוראה הנכבדים עסקו, כאשר יעדזון יגידו ספרי חכמי אותם הזמנים, מדרשי התורה שסידרו, והפירושים והנימוקים שכתבו. וזאת לא רק בתימן, אלא גם בשאר ארצות מזרח ומערב, פחות או יותר, בארץם העربים שעסקו באלו ההגינות והטבחיות, תלדותות חיקרות חכמי היונאים בני בליעול. וזה היה מסוף תקופה הגאנונים עד לפני כארבע מאות שנה, שאנו נגה לרבים אור וזהר ספרי הקבלה, ולפיכך השליכו הבלוי הפילוסופיא אחרי גולם, כי היכרו ביתרון האור מן החשך שבע ידות (עי' מהר"א אולאי בהקדמת קריית ארבע, ומהר"ש הכהן בהקדמת לחם שלמה, ובעו"ה יתרaab במקו"א). גם בהלכה תפסו מזו מקום גדול ספרי השלחן ערוך

של מרן הבית יוסף (עיין לעיל העירה י"ב):

מחכמי הקדמוניים שהביאו את פירוש המשנה לרמב"ם, יש להזכיר את מהר"ר דוד עדני בעל מדרש הגדל, שਮביאו ממו בסתם כדרכו שלא לצין מקורותיו. כמו כן מהר"ד נתナル בן ישעה בספרו "אור האפילה", מלבד בשאר מדרשים ילקוטים ופירושים מחכמי תימן הראשונים. לפני מהר"י צאהריי כבר היה פירוש המשנה מתורגם לשפה רנ"ב, והוא העתיקו כבר נדפס לראשונה בנאפוליאן מידים שדרכו בקדוש. בכתיבת יד בלשיה^י, והוסיף להקדם שיריהם כדרכו בקדוש. מהר"י בספר המוסר שלו, דיבר בשבח פירוש רבי עובדייה. מהר"י בשיריו אף שהוא אחריו בזמן, העתיק את פירוש המשנה כפי שהוא בערבי כאשר ראייתי כת"ק מסדר מועד, ובשוליו ציונים והערות רבות כדרכו בקדוש. גם מהרי"ץ בהגותיו למשניות מהדורא בתרא הביא מה שכתב במסכת עירובין, כדלקמן פרק י"ג אותן ליה, וגם במסכת ברכות (שם אותן ג') על ניקוד תיבה. וככפי שאני רואה בכתבי"ק, לא ניקד כל המשניות, רק מקצת תיבות. רק מקצת תיבות. וא"כ מסתמא העתיק והגיה מהריב"ש גם את שאר הסדרים. ועיין לעיל סוף פרק ב'.

גם מצאתי בסוף תכלאל כת"י הר"ר לוי נגאר זיל שהעתיק לשון מהריב"ש בסוף משנה סדר מועד עם פ"י הרמב"ם, לשון מהריב"ש בסוף שנת אתקל"א לאחרון בן כ"ק (כבוד גדולה שנעתק בשנת אתקל"א לאחרון בן כ"ק) קדושת) מוריינו יחיא בן סעדיה בן יעקב הידוע אלצ'הרי:

קהילות נוהגים 96 גרם, והמחמירים אצלם רק 100 גרם. ואכם"ל וכן העתיק מהרי"ץ בתכלאל עץ חיים חלק א' דף ק"פ ע"ב. שם כתוב שרבים מהם אין הוסיף דרham ומכחže וכו' ע"ב. ואולם המקור גלי זזה בפירוש המשנה להרמב"ם פרק ח' דבכורות ודו"ק:

ובางב נזכיר כאן את הידוע לזכני תימן בזמנינו, כי מהר"ץ יחיא נחום זצ"ל (נלב"ע בשנות ה'תשל"ב) שהיה ממונה מטעם מהר"ץ יצחק הלווי זצ"ל לפיקח על הרבנים והשוחטים בכל גלילות תימן, הוא היה גורס על פה מסכתות רבות מהמשנה, מלבד מה שהיא יודע בשאר חלקי התורה איש אשכולות. וידוע שמן ר' יוסף קארו זצ"ל היה גורס כל הששה סדרי משנה על פה, ומזה זכה להtaglot שלך לאך אליו, ושיבחו על זה שהחזר לשנהו להיות תורה שבعل פה וכו':

פרק ה

מהרי"ץ ניקד המשניות כפי גירסת הלימוד המקבולות אצל חכמי תימן, מ"בני יהודה דדייקי לישנא"

המעיין נמצא בהגותו של מהר"ץ עדות על המקובל באופן קריית מלים גם במסכתות שאין מרבים לעסוק בהם, כגון במסכת עבודה ורדה ובמסכת פרה (לOLUMN פרק י"א אות כ"ז ול"ח). מסתבר שלא היה יתכן זה, לולא מפני שהוא להם קביעות מידי יום ביום למד בצדור אחר תפילה שחירות פרק אחד מהמשנה, כפי שכותב בספרו עץ חיים חלק א' דף פ"ג ע"ב [ובפסקי מהר"ץ הלכות בית הכנסת סעיף י"א] זוזיל, ועשיו בעירנו נהגו הכל לקרות פרק אחד במשנה[י"] בפירושה, או בהרמב"ם[יח] או ברבינו עובדיה, ואחר כך סימן אחד בנבאים, ואח"כ ארבעה מזמורים בתלמים. ושמעתינו כי קודם שנגנו זה, היה בראמיין חולין האסכמה מתפשט, ויזקו אחד שהיה באותו הדור, הנהייג והכריח לעם לזה. ונתבטל בעזרת שם וכו' עכ"ל. ובודאי שהקבץ עם בראשם חכמים ובקיים, גדרה האפשרות לבדר וללבן ברבים אגב לימים גם את גירסת הקראייה המקובלות בידיהם מוקדם, כנודע שמסורת בידינו מאבותינו שאנו משבט יהודה[יט], ואיתה עירובין דף נ"ג דבנין יהודה קפדי ודיקי:

בקצתה עוד מקומות שהעיר על טויות המתרגם, שם בשורת ח"א סס"י כ"ג, וח"ג סי' קצ"ט. ובucz חיים חלק א' דף נ"ג ע"ב וקפ"ח ע"א. ועוד עוז בתשו' הרדב"ץ ח"א סי' רלי"ח, וגדור יו"ד כל ד' סי' ו', והר"ץ ו' שעושן בפירושו למסכת אבות דף קל"ג. ועוד טובא: [יט] אגב יש להעיר כי מה שנוגגים בסיסום ללימוד מסכת אבות מהמשנה, לקרים עוד מדונה אחת מתחילה מסכתא שאחריה, וכן גוגין בקריאת פירוש רשי"י במנתחה דשבתא, יש סמרק לה מה דגורס' בעבודה זורה דף יט. כבשימי ר' לוי ור' שמעון אחד מהספרים, בקש להביא ספר אחר ע"ש. והיינו כדי שלא יקטרג השטן שאינן רוצחים למדוד יותר כמ"ש מהרש"א שם, ועי' מ"ש בס"ד בבארות יצחק על פסקין מהר"ץ הלכות שמחת תורה ס"ק נ"ז. ועל מה שיש נהוגן אפילו לשולם רקס פרק אחד, מסימין לקרות המשנה הראשונה מהפרק שאחורי, עין פתח הדבר סימן ר'ג סק"ב:

[יח] עוזין לעיל פרק ג' ד"ה מהגתו: [יט] בודאי לא כולם אבל רובם, כי נוספו במשך הדורות מאנשי שאר ארצות וכמו שעמד על זה הר"ץ קורח בספר משכילד שר ידידות. וכן יש להעיר מדברי מהר"ץ בעץ חיים דף קל ע"א [ובפסקי מהר"ץ הלכות ברכות השחר סעיף ס"ז] בשם רבותיו, שבסת יהודה ושבט שמעון מסוגלים לקבל תפילה, לפיקד מנהיגינו שלא למנות ש"ץ קבוע אלא זה אחר זה שואלי אחד מהם מאותו השבט יותר מקובל ע"ש, וע"ע לקמן הערה כת:

פקומות מוטעים בפירוש המשנה, כגון בבבאות יצחק הלכות לולב ס"ק ק"ה (דף קצ"ח ד"ה כתבו) ובהלכות נדה ס"ק י"ט (דף קפ"ה ד"ה ולעקר). ועוזין עוד שם סימן ר' ס"ק י"ג (דף רס"ב ד"ה ובเดעת). וזכורני שראיתי בಗליונות פ"י המשניות שנדרפסו לראשונה בנאפולוי הגהות בכתבי מוחשות להר"ץ אשכנזי בעל שיטה מוקובצת, שהוא היה בקי בלשון ערבי עקב היותו דר בארץ מצרים, וכן אמרם מצינו לו שהעתיק מתשבות הרמב"ם לשאה"ק כגון ביטה מוקובצת בבא מצעיא דף פ"ז ע"ב. [זהו הדבר לחשיבות הרמב"ם שלפנינו שיש בהן טיעות, וכמו שכבר העיר על זה הרש"ץ דובר בס' מצב היישר במדהרו תניניא דף ע"ט ע"ג זוזיל, ספרו (שורית של הרמב"ם פאר הדור, הנדרפס באמשטרדם בשנת ה' תקכ"ה) אין דומה כלל לספרו הי"ד, שספרו הי"ד הוא בעצם חיבור בבחות לשון הקודש. משא"כ הקובץ שוי' הזה חיבורו בלשון ערבי, רק שבשנת תקכ"ה לפ"ק גם אדם מלומד בשתי הלשונות והעתיקו הוא מלשון ערבי לשון הקודש. והמעתיק לא היה לא אדם גדול ולא רב, אלא אדם למדן בינו לבין רוחו שמתוך לשון ההסכנות שנדרפסו שם. וא"כ יותר יש לתלות העתיק לא עיטה יפה וטעה בדבריו וכו' ע"כ. כמו כן בסידור רב סעדיה גאון הנדרפס מקרוב יש דברים שלא בדקדוק]:

פרק ד

**מפרשיש המשנה מחכמי תימן, ראשונים
ואחרונים**

מעולם לא פסקה ישיבה מאבותינו בתימן, ויש שלשלת ארוכה מחכמי תימן דור אחר דור מרביבצי תורה ומחברי ספרים בכל מקצועות התורה. וביחודינו כאן את הדיבור על אחות המשניות, יש להזכיר חלק מהם שהיכרו על המשניות, המפורסים שבהם הוא מהר"ץ זכריה הרופא שנמצא ממנו בכתיבת יד פירוש על מסכתות רבות, וכונראה חיבור על כולן, וכן על הקדמה פירוש המשנה לרמב"ם. כן נמצא בכתבי ססכת ראש השנה) שניהם היו לפני כחמש מאות וחמשים שנה, ומלבד זה יש להרבה חיבורים נוספים:

חיבור קדום הרבה להם, על כל שש סדרי משנה, הוא של חכם קדמון שמצוין פירושי רבי נתן אב הישיבה (שהיה בתקופת הגאנונים) לשוניות המשנה, והוסיף לסדר פירושים פ"האר גאנונים וחכמים, והקדמים לו הקדמה. הספר נמצא בתימן בכתבי, ונדרפס מצויר למשניות בהוצאות "אל המקורות" ירושלים ה'תשי"ה. אמן אין הוכחה ברורה שהמחבר היה בתימן [ומהפירושים בל'ע, שכותביהם שם מבוא כהוכחה שאינם נהוגים אלא בתימן, ליתא, כי גם בשאר ארצות נהוגים הם]. אבל נראה שכן הוא. והמחבר חי סמוך לפני הרמב"ם או בחיו, כי האחרון מהגדוליים שմביא בפירושו הוא הררי"ף: חיבור מפורסם לחכם אחרון הוא מלאכת שלמה למהר"ש עדני שנדרפס במשניות דפוס וילנ"א, אמן השמיתו ממנו הרבה הרבה שלא מודעת הבעלים כמבואר שם בהקדמה. חכם זה עלה בילדותו מתימן לארצינו הקדושה:

ולפי שלא היה זה דבר מקובל ורגיל [עיין לקמן פרק ה' ו'] הוציאו לפועל, והניחו הودעה זו באמצעות הספר כדי שלא תאב ברבות הזמן [על דרך שה'] שתiley זיתים שם הקדמתו קודמת הלכות שבת]:

פרק 1

יסוד הניקוד בתנ"ך ובמשנה ונגינותום,
ענין "כל הקורא بلا נעימה, ושונה بلا זמרה
וכו"א אם נפסק להלכה,

וביאור "חסורי מיחסרא" שאמרו בגמרה

ביסוד עניין הניקוד המסור בידינו בעשרים וארבעה קדש,
נתווכו עליון רבים ראשונים ואחרונים, מאיזה זמן ומילו
שהתחיל לעשות סימנים בכתב, צורת פתח וצורת קמץ
והשאר. ולענין' הדבר מוכרע לכארה ממדרש הפסוק בחבקוק
(ב, ב) ויענני ה' ויאמר פתוב חזון ובאר על הלווחות, למען
ירוץ קורא בו, שנמצא על זה ביאור רזיל בספר שהיה לפני
חכמי תימן בכתב' (הובא במחברת הערבי) בזה"ל, כתוב חזון,
זה הכתב. ובאר על הלווחות, זה הניקוד ע"כ. ומחר
שנתגלה לנו שבזמן חבקוק כבר היו להם סימני הניקוד,
מסתבר שניתן ממש למשה רבינו ע"ה בסיני מפי הגבורה.
ואכם' כי בעזה'ית יתבادر בפרטות ובאריכות בספר כבשים
ללבושך:

ובספריו המשנה שהן תורה שבعل פה, שלכאורה אין
הnikוד רגיל בהם כלל כידעו וምורסם, אך בכל זאת מצינו
שבספריו הקדמוניים לא רק ניקוד היה בהם אלא אףלו טעמי.
שכנן כתב הרשב"ץ בספר מגן אבות דף נ"ה ע"ב, במשניות
הקדומות מנוקדות, מצינו שהם מנוגנות כמו כתבי הקודש
צורות הטעמיים ע"ש. ובספר מעשה אפוד דף כ"א, כדרך הזה
מהשיר בטעמיים, עם שהוא מיוחד למקרא, כבר נהגו בו
הקדומים ג"כ במשנה וכ"ו, בקריאת העוזרת על השמירה
בלביבות. ולזה תמצאו כל ספרי המשנה (הקדומים) כתובים
עם הניקוד והטעמיים ע"כ. ובספר מצרכ' לחכמה פ"ח,
ראיתי משניות כת"י עם הנגינות ע"כ. ובשל"ה מס' שבועות
הדרך השמינית (אחד מהט"ז דרכי הצריכים לעסוק תורה)
שהיה הלימוד בשיר בין במקרא בין במשנה, ולזה תמצאו
ספריו המשנה הקדומים כתובים עם הניקוד והטעמיים ע"כ.
ושידדים ממשניות כאלו נמצאים עד זמנינו, ועיין בס' שרי
האלף דף קס'יה רישימת ממשניות קדומות מנוקדות מצולמות
מכת'י. וכבר העיד רב סעדיה גאון בספר הגולי,agem "מגילת
בני חשמונאי" מנוקדת ומתועמת בטעמיים בספרי המקרא
עפ"י שאינה מכל عشرים וארבעה כתבי הקודש. ועיין מה
שכתבנו בעניין זה מבוא למגילה הנזכרת, שהדפסנו בספר
"שם למאור" במהדורא השנניה (שנת התשמ"ב) דף מ"ט ודף
נ"ג:

טעס הדבר נלמד מתוך המבואר בمسכת מגילה דף ל'ב.
אמר ר' שפטיה אמר ר' יוחנן כל הקורא بلا נעימה ושונה
בלא זמרה, עליון הכתוב אומר, וגם אני נתתי להם חוקים לא
טובים ומשפטים בל'יחיו בס' [כ"א] ע"ש. וכתבו התוספות שם,
[כ"א] סוד העניין מבואר בספרי המקובלים שע"י הטעמיים ממשיכים

ליישנא נינהו. ומסתמא ראה מהרי"ץ בזה צורך לאפוקי
משניות דפוס מנוקדות שהיה כבר נמצאים בזמנו, כמו
שמתרבר מתוך הගהתו סוף פרקה קמא דקידושין, איןנו מן
הישוב, יש גורסין מן היישוב, וכן הוא בדףס [כ'],
עכ"ל. ואכן מצאתי שיש משניות מנוקדות בדףס אמשטרד"ם
משנת ת"ו. ועיין בתווייט פ"ב מסכת כלים משנה א' מ"ש
משניות מנוקדות, ובמסכת פרה פרק א' משנה א'. וע"ע
בקדמת התפארת ישראל למשניות ד"ה לזאת, בענין ניקוד
המשנה והшибושים שבה. ובס' מלאת שלמה מביא הרבה
ニיקודים במשנה ב' הר"ר יוסף אשכנזי, והוא היה בזמן מרן
הבר"י בצפת. וכן בשם מהר"ם די לונזאנו. ואני הצעיר ראייתי
משניות סדר טהרות כת"י הרב מוסא אלמחסן, מרבני ארם
צובה לפנוי כחESH מאות שנה, ושם הרבה ניקודים כמוסרת
הקריאה שלנו, ואפי' חילופי סגול בפתח:
חכמי תימן כולם מקפידים מאד על הגירסאות בלימוד כפי
שאמרנו, ובפרט סומכים על שימושם מפי גוברא רבה. זקנינו
מהריך"א זצ"ל אב"ד בע"ח רצאה, היה אומר לתלמידיו,
היו הזרו בගירסאות שאין מלמד אתכם, כי מקובלות הן בידי
רב פלוני, שהוא אלהי". ועיין לקמן בהגות מהרי"ץ
מהדור', בתרא אות ג' שמביא ניקוד שמצא בכתב' הסופר
המובהך מהר"י בשירי זצ"ל:

לפני כמה שנים יצא לאור בצלילום שריד' סייד' סדר מועד
מהמשניות עם פירוש הרמב"ם בכת"י מתימן [בהתאת יל"ג]
יצ"ו. ויש שישירו זמנו מלפני כחמש מאות שנה, ואין להם על
מהYSISוכו, רק מתוך דבריהם שבגלילו שם דף שכ"ד יש
לימוד שהוא לכל הפחות לעלה משלוש מאות שנה, וכן
МОוכחת צורת הכתב שאינו קדום כל כך] והנה שם בגלילו דף
ע"א הובא גם כן מה שנמצא ניקוד בכת"י מהר"י בשירי הנז',
ושם בדף קמ"ט על מנת כיצד מפרשין חלה בטומאה ביום
טוב וכו' העיר בגלילו "טומאה, שמעתי אותה מפי מ"ז...
[אחו?]" של החכם סעדיה ע"ש שקצת נמקה. [ואגב, גירסא זו
שמעתי בילדותי כשלמדתי מסכת פסחים מפי אמור' שליט"א
שכן מצא במשנה כת"י, עם פירוש רשי' וכך היה קורא
טומאה, המים השניות בקמץ, לא בכת"י הנזכר שהמ"ם
השניתה נראית נקודה ג"כ בשוא בראשונה. וכך שהייא נקודה
בפסוק ביחסוקאל ד' י"ד, הנה נפשי לא טומאה וכן עיקר].
חכם זה לא נודע מיהו, אמן שם בדף ק"ז ניתן ל��ורת
מהשרידים הנותרים בדברים האלה "גם אלה מוסף על
הראשונות... כשם אשר לא היה [מעולם?] ניקוד האותיות
כל אותן... הרואה לה על פי הדקדוק, על ידי הרב .
המובהך סעדיא בן נחום, בקי במלאת הדקדוק, פשפש ומצא
עד מקום שידו [מגעת] יrotein כל הקורא בו קטן בגודל, ומלאה
הארץ דעה את ה'. שלא ניקדו אלא כדי להרגיל את שאינו בקי
בקריאה" ע"כ. נראה שהוא היה המנקד של כל המשניות הנז'

[כ] והטמעם לגירסתינו המקובלת מן "הישוב" בשוא, קיבלחתי מאמור' שליט"א שהוא להבדיל בין זה לבין עניין "ישוב" הדעת. וזה כלל להרבה מהגירסאות הנחות אצליינו שבחן יש להבחן בין מוכנים שונים, וכגון פשפש, שכפירשו מענין חיפוש נקרה פשפש. וכשהוא ממיini הרשימים פשפש. וכשהוא חלו שטו פשיפש. וכן נמצא בספר ראשונים ביריך' אחר השין':

שהיו לומדים על פה, ומחליפים מעניין לעניין, אלא שהוא גדולי החכמים נזקקים להם מפני רוב זכרונם והוא מבאים אותם לפניהם שיגרשו המשניות, וכיוון שעיקר עסוק היה בගירסה ולא בעומק העיון, היו מחליפים לפעמים, וזה שאמרו תנין תנא ולא ידע Mai קאמר. ועי' נדרים דף כג: תנא קא מסתים לה סתום, ובנימוקי יוסף שם:

והנה ממש מע דברי התוספות שرك בזמנים שעדיין לא נכתב תורה שבבעל פה משא"כ בזמנינו. ואולי מהאי טעמא לא העתיקו הפסוקים זה להלכה^[כב], ברם אכן לגבי מקרא מי' איכא למימר. ואמן מצאתי לרבי' יונה בספר היראה שהביא עניין זה בה"ל, המקרא יקרה בנטיגנותו, כי הקורא بلا זמרה, התורה חוגרת שך ע"כ [ולא מצאתי מאמר בלשון זה עצמו, רק בסנהדרין דף קא]. איתא הци שהتورה חוגרת שך לגביה הקורא פסוק של שיר השירים כמין זמר וכוי' ועי' הקדמת מנחת שי' ד"ה ויהי] ועי' על להחיד"א במחוזיק ברכה או"ח סימן רפ"ה סק"ח. אכן מצאתי בסידור האר"י של הר"ר שבתי שכותב זויל, יש ליזהר לקרוא בטעמיים כל דבר מן התורה או מן הנבאים וכוי' וכן המשנה או הברייתא, ולא יכנס ח"ז בכלל הנامر חוקים לא טובים, זה הקורא بلا נעימה ושונה ללא זמרה. עוד כ' שם (בכוונת הלימוד) יזהר לקרוט משניות בוגם, שהרי מיתתי התם בתיר הци מתקיף לה וכי מושם דלא ידע לבסומי קליה, משפטיים בלבד יחו בהם קריית ביה. אלא כדרב מרשיא אמר שני ת"ח היושבים בעיר אחת ואין נוחין זה לזה בהלכה עה"א וגם אני נתתי להם חוקים לא טובים וגורה. ומדמוקי קרא לעניין זה, שמע מינה דאיתיח ליה פירושה דר' יוחנן, ושפיר לא העתיקו הפסוקים זה, וכן מוכח מהראי' פ' והרא"ש שלא הביאו אלא האי מירמא דרב מרשיא. ועי' תוספות בעבודה זרה דף כב: ד"ה רגלה. ואף لما ש' מהרי"ץ בזבח תודה סימן ט"ל ס"ק פ"ח דליישנא דמתќיף לה, לאו למירמא דדחי לה אלא שהיה תמייה בעצמו לדעת טעם הדבר עש"ב, שאני הכא דמסיים בgem' אלא כדרב מרשיא וכוי'. ואדרבה יש לתמונה על רב' יונה והר"ר שבתי בסידור האר"י שסוברים דמירמא זו מקוימת הלכה למעשה. ואף אפשר לחלק בין ידע לבסומי קלא ללא ידע, שאין למדין שם:

ברם האמת שמירמא זו דכל הקורא بلا נעימה וכוי' נדחתה בוגם, שהרי מיתתי התם בתיר הци מתקיף לה וכי מושם דלא ידע לבסומי קליה, משפטיים בלבד יחו בהם קריית ביה. אלא כדרב מרשיא אמר שני ת"ח היושבים בעיר אחת ואין נוחין זה לזה בהלכה עה"א וגם אני נתתי להם חוקים לא טובים וגורה. ומדמוקי קרא לעניין זה, שמע מינה דאיתיח ליה פירושה דר' יוחנן, ושפיר לא העתיקו הפסוקים זה, וכן מוכח מהראי' פ' והרא"ש שלא הביאו אלא האי מירמא דרב מרשיא. ועי' תוספות בעבודה זרה דף כב: ד"ה רגלה. ואף لما ש' מהרי"ץ בזבח תודה סימן ט"ל ס"ק פ"ח דליישנא דמתќיף לה, לאו למירמא דדחי לה אלא שהיה תמייה בעצמו לדעת טעם הדבר עש"ב, שאני הכא דמסיים בgem' אלא כדרב מרשיא וכוי'. ואדרבה יש לתמונה על רב' יונה והר"ר שבתי בסידור האר"י שסוברים דמירמא זו מקוימת הלכה למעשה. ואף אפשר לחלק בין ידע לבסומי קלא ללא ידע, שאין למדין

[כב] והנה בעל המירמא בוגם' הוא ר' יוחנן שהיה תלמידו של רבינו הקדוש (קדאיתא בפ' אלו טריפות שהוא שימש את ר' בעמידה, ורב בישיבה, ועי' פחסחים דף ג':) וקשה א"כ דכבר נתחרה המשנה. ואף אם תאמיר דתנן הוא ר' עי' תוספות יבמות ז: ד"ה ר' יוחנן, וכटבותה. ד"ה רב' עכ"פ איך ר' שפטיה תלמידו שנה להאי מירמא סתמא מא דלא שייך בזמננו. ומה מוכח דהתוספות אויל בשיטת רשי' דרבינו הקדוש לא כתוב המשנה אלא היו עדין עלפה, רק שהוא סייד המסתחות וכדליל הערכה ג'. ולהרמב"ם דסבירא ליה דהמשנה הייתה כתובה כמו שתכתבו שם, ואפילו הци הצריכו האמוראים לשנות בזمرة, אין קושיא מה שאל הביא מאמר זה, כי דרכו להשיט הרבה מאמרים בש"ס ממן זה, שאין הלכה ממש, בגין דברים שאין רואים סימן ברכה והמקזרים ימי של אדם והקשים לעניינות, ואכמ"ל, אלא שאולי יש לחלק בין הנושאים:

שהיו רגילים לשנות המשניות בזمرة, לפי שהיו שונים אותו על פה ועי' כן היו נזכרים יותר ע"כ. ולענין המקרא לא הוצרכו התוספות ליתן טעם, כי הוא פשוט שניתנו כך למשה מסני נnodע, עיין במחברת התיגאן בתחילת חלק שני, וב>Showit חותם סופר ח"ז סימן פ"ז ד"ה ועוד, וד"ה אבל:

ובספר תפארת ישראל רפ"ד دمشقת ערכין כתוב על פי דברי התוספות אלו ליישב מה שאמרו בוגם' בדוכתי טובא על המשנה "חסורי מיחסרא והכי קתני", וא"כ קשה למה לא הגיעו המשנה. וכן "זו ואין צריך לומר זומר זו" א"כ הוא מיותר. אלא לפי שהיו שונים בעל פה ועי' הניגון נזכרים היטב, בחרו הנויות למשקל השיר ע"ש. ועי' מהברת הכללים (על התרגום) לר"י קורח כלל ט'. אמן כבר כתוב הגרא' בפירושו לספר משלוי (ח, ח) על פסוק בצדק כל אמרי פי, ווז"ל, הוא בוגד הגمرا שפעמים אומרים "חסורי מיחסרא" ופעמים אומר "תני קר". ולא תאמיר חס ושלום שהוא דבר זר, אלא הכל בצדק, אין בהם נפלל ועקש וכוי' ע"כ. וזכורי שכתבו בשם הגרא' א"ד איננו חסר אליבא דעת, רק לריבינו הקדוש היה כוונה בזה, וממצאי שכביר כתוב רבינו בחיי פרשת כי תשא (שמות לד, כז) בה"ל, עמדו רבינא ורב אשி וחיברו התלמוד, כי לרוב חכמת רבינו הקדוש וחכמת בני דורו היה פירוש התורה אצלם מכורר ופשוט מתוך המשנה, ואצל דורות רבינא ורב אשי היה עמוק וסתום מאד, ומזה אמרו בתלמוד על המשנה "חסורי מיחסרא והכי קתני". שאין הכוונה להיות המשנה חסירה כלל חיללה. אבל הכוונה שהיא אצליינו מפני חסרון שכליינו וכוי' ע"ש. שוב ראיתי בהקדמת הון עשר דף א' פ"ז שהשליה כתוב בשם בעלי התוספות שכלי חסורי מיחסרא, הוא בפועל ולא בכח. והדין עמהם, דהכי ממש ברעיה מהימנה פרשת צו דף כ"ז ע"ב. וכותב שם שיגע ומצא לאבר כוונת התנא בקיצורו ע"ש:

ושוב מצאתי בהקדמת פאת השולחן (ד"ה והיה) שambilא בשם הגרא' א' בסגנון אחר מה שכתבנו, דרכי ס"ל חדתנן ואלייביה לא חסר כלל, והגמרא ס"ל כאידך תנא ואלייביה קאמרה הגם' דחסורי מיחסרא ע"ש, ולענין' הדואת מהו. ועי' ע להרמ"ע בס' מאה קשיטה סימן ז', ולהחיד"א בעיר איזון מערכת סמ"ך אות י"א בשם ספר הקנה, ואמ"א. ועיין בקיים כליל המשנה הנדרסים סבב מבוא התלמוד שם סייד שמונה כללים בענין חסורי מיחסרא. ובסוף דבריו שם ב' רשי' (סנהדרין דף י: ד"ה והא) ור"ץ בנדרים דף ג. ד"ה אקדים (וועוד שם דף ב: ד"ה פתח) מבואר שהדברים כפושוט שනחסר ע"י שכחה. ועיין סוטה דף כב. תנין תנא ולא ידע Mai קאמר. וכן שמצינו פירושו שיש שהיו טועים בගירסתם אגב שיטפה לפי

חיות באאות, ועי' מבדילים הרע מהטוב. והקורא بلا נעימה הוא "חוקים לא טובים" כי נשאר הרע מעורב בהם. ומאחר שאינו גוט להם חיות, לפיך מדיה נגדי מדיה "לא חייו במ'", כאשר עשה כן יעשה לו. וכתבו דמהאי טעמא אין לקורת התרגומים בטעמיים, כי הוא מקליפה נוגה מעורב טוב ורע, לפיך אין ליתן לו חיות עכ"ד. ובמקום אחר נעמוד בזה בס"ז, על דבר מנגינו שבעל זאת את תרגום הפתריות מפסקים כמו הטעמים שבמקרה, וגם בתורה עצמה בתרגום שירות הים וערשת הדברות וויעל משה, עשיין כן. ועיין בספר בן היריע ריש מסכת מגילה ד"ה ושות' שכל, ודוק'ן:

פסקים הנאמרים בנוסח התפילהות בингינטם שבמקרא, כבר עמדנו בס"ד בספר אבות יצחק על פסקי מהרי"ץ הלכות ברכות השחר ס"ק מ"ב. ובענין כל הקורא פסוק של שיר השירים כמו זמר וכו' בהלכות שבת בס"ד:

פרק ז

"מסורת הקריאה שבידינו, כמו שהיא באמת" ואעפ"י שספריו המשנה של קדמונינו לא היו מנוקדים, מ"מ נוכל ללמד שగירסת הקריאה האמיתית משתלשת לידיינו במסורת מאבותינו, איש מפי איש בעל פה, מתוך מה שכתב מהרי"ץ בעז חיים חלק א' דף קס"א ע"ב כshedן בדברי הפר"ח לגבי גירסת "חשמונאי" אם האל"ף בחיר"ק או אינה נרגשת בקריאה, שם כתב בכלל דבריו בזה"ל, הנוסח השגור בפי הכל וגם ב**טפאליל** ניקודו הנזון בפתח וכו' אי אפשר לומר דלא היה שם הכהן הגדול הזה בפסוק ניקודו, ובוודאי מסורת הקריאה בידינו כמו שהיא באמת ע"כ. לפיכך חסיבות גדולה נודעת לה לירסת הקריאה שלנו הן במסנה והן בתלמוד, שעמד טעה בה וריהה לא נマー. כי בתנ"ך הספרים הם נקודים, ועליהם מסורת כתובה על ספר מחכמי טבריה בתקופת הגאנונים איש מפי איש עד עוזרא הסופר (עי' הקדמת מנתת שי) ועל ידי המסורת אי אפשר לשנות מאומה, כי המסורת תוכיה עם מי האמת. אבל תורה שביע"פ היא עיר פרוץ אין חומה מבחינה זאת, על דרך שכח רבי יונה בפירושו למסכת אבות (פ"ג משנה י"ג) מסורת סייג לתורה, מסורת אלו מלא וחסר והטעמים שמסרו חכמים לתלמידיהם, והם סייג לתורה שכח. שלא תמצא בספרים חלוקים כי אם במקומות מסוימים, משא"כ בספר התלמוד כי בכמה מקומות הגירסאות מחולפות וכו' יעוש. והרزو"ה בספר הצבא (במدة השמינית) על מחלוקת ר' אליעזר ור' עקיבא בקידושין דף ית. על מדרש פסוק לא יכול למכרה בגדו בה, שרבי תם פירש שיש לומר מן בגד שהיא טלית. בגדו בסוגול תחת הבב"ת, כמו בעומד במרדו (שבועות דף יג). ולא הבינו כי בדקדוקו זה, ואני אין גורסין אלא בעומד במרדו בחרק תחת המ"ם ואני לנו קבלה בnickod המשנה והגמרה וכו' עכ"ל (וכי'ה במחוז אהלי יעקב חלק א' דף ע' יעוש). ומה"ר עמנואל חי ריקי בספר הון עשר פ"א דסוטה משנה ד' כshedן על ניקוד נשנית נפעל בקמץ או בפתח, סימן, המשנה בלי ניקוד נשנית ונכתבה, ולכן הרשות בידינו לקורתה כפי הצורך הנראה מעניינה ע"כ. ועיין שער הרקמה לר"י אבן גנאה שער י"ט דף קכ"ד שסבירא שגירסת חכמי ארצו תכפו"ו "אבליו" (מועד קטן י"ח) אל"ף בקמץ לא בחטף פתח כדין סמוך ע"ש. וכן בספר מעשה אפוד דף קמ"ח שעמד על הקריאה הנכונה בתיבת מtekerto מקשרתו סותמתו ודומיהו:

צא וראה חילוק פשוט וגלי בין המקרא מ"מ בשוא

עשוני בהיפך. והנה יש עד קלקל בקריאת כמה מדליקין ומומר שיר ליווהש"ב, שעושן המלעיל מלרע והמלרע מלעל, אך קשה מאד לשנות זאת, כי לכארה עולול להתחלה ע"ז הניגון המקובל והרגיל. ועכ"פ לכל הפחות יתוקן קריאת השוא שהיא אפשר:

אפשר משאי אפשר, הנה מ"מ סבירא לי לאבי דמאחר דבלא וمرة חשבתי ליה משפטים בל'יחיו בהם, נמצא שהוא חסרונו בעצם הדבר, ובפרט יובן על פי סוד פנימיות העניין שהבאו בערה כ"א. וא"כ אף זה שאנו מותך שאיןו יודע מ"מ מעשו פגומים וזה דבר תמה, לפיכך מתקין לה. [שור"ר מה שכח בזה הרבה מנהת שי בהקדמותו ד"ה ובמגילה, ולענ"ד דבריו תמהוין קצת ודוק ויל]. ועיין שם שגירסתו דבר משרשיא אליו נמי בעל האתקפתא ולא אבי כלפנינו, וכגירסתו מובא בדקוקי סופרים. וע"ע בגמרא סוכה דף נא. החל Shir ה', בפה. על ידי דוד מלך ישראל, לבסומי קלא]. ומעתה דלא איתוקם קרא בהכי, שוב יש לומר דליך Kapidea למסקנא מ"מ אין בחסרונו הזמרה Kapidea כל כר, אבל מכל מקום ראוי הדבר לעשות כן. וזה שיר א' בזמן זהה שהמשניות בכתב, וכך שהוכחנו בהערה כ"ב לדעת הרמב"ם נאמרה מירמא זו אף כשהמשניות היו כבר כתובות על ספר ע"י רבינו הקדוש:

וגם אצלינו בק"ק תימן יע"א מקובל וידוע נעימה מיוחדת ללימוד המשנה, אבל דרכה שונה הרבה מדרך ניגינת הטעמיים במקרא. כי במקרא הטעמיים מורכבים ביותר, אבל במסנה אין אלא הפסיק והעמדה, ואנימה שקדום הסיום ונעימת הסיום גופה. ואכן בספריו המשניות שלנו אף מהקדומים שהגיעו לידינו, לא נמצאו, ולא רק סימני הנגינות אלא אף ניקוד אין בהם כלל [ואנמן מהרי"ץ עשה במעט מקומות צורת אתනחא לסימן הפסיק נעימה ארוכה כדלקמן פרק ח' ד"ה שגיאות]. בניגון זה שאמרנו, קורין גם את פרקי המשניות ח"א דף קט"ז ע"ב בנוסח התפילות וכמ"ש מהרי"ץ בעז חיים ח"א דף קט"ז ע"ב מדייןין ופיתום הקטורת, יעשה קול וניגון **כניגון המשניות**, ודלא כהמוניים שהכל אצלם בשווה, הובא ג"כ בסולת בלויה ע"כ. ועיין עוד שם דף ע"ז ע"א וח"ל, נוסח פיטום הקטורת בתפילה, נהגו לאמרו בנחת בניגון **משנה כדי שלא יבוא לידי דילוג וכו' ע"כ[גבי]**. ועל דבר קריית

[גג] כאן יש למד שנהינה הדועה המקובלת בידינו לקריאת המשניות, בה יהיו נקרים שאר ספרי התנאים מכילתא ספרא וספריו וכוי שהרי פיטום הקטורת אינה משנה אלא ברייתא בסמכת כריתות דף ו' ובירושלמי פ"ד דימא הל'ו. כמו כן הרי מקובל בידינו לקרות אגדתא דעתה ג"כ בנעימה זו, מן בבהילו יצאו וכו' ונראה שהוא מפני שרוב דרש

האגדה הוא מן המכילתא פרשת בא ננדע, ומה נלמד לשאר: רק יש לגולות איזו שומעת דבראמת, כי אין מן הרاوي לישך אחר ההמון שהניגון בכמה מדליקין וכי גורם להם לשנות תנונות השוא להיות עומדת בתגובה בפני עצמה היפך משפטה להיות כפופה ומשועבדת לתגובה שבצדיה כנדען [ועל שם זה נקראת פ"א, לשון פ"א. או שבא, נתנווה שבחזקה תנוחות אותן שבצדיה. ובזהו ק"ק נקראת "מהיר צדק"] נתנווה בשבי לתנוחות אותן שבצדיה. וכבר מהר"ם ונמשך קלקל וזה גם למומר שיר ליום השבת לאחר זה. וכבר מהר"ם לונזאנו בספר שתי יזות מיחה בכוחו לנכות הקורים כן, נבערים מדעת שגו ברואה פקו פליליה, והוב"ד בספר לחם הבכורים שער י"ג דף מ"ה. וכל זה התיבות שיש בהן געיא עם השוא, גם בתכלאל שלו כתיבת י"ד בחלק הדקדוק שם וכן הם בספרים מדוקים, וגם בתכלאל שלו כתיבת י"ד קדשו בסדר ליל שבת, שהם עלי' עשור, ולא עולתה, במעשי דיך [ושם היה בפסוק י', מפני הרביע, מבואר בחלק הדקדוק תלמים סימן ה'] ובעננים, נלא עולתה. שallow אדרבה משפטן להיקרא כמוفتح. וממה שהעולם באלו אינם עושים געיא, מוכח יותר שאיןו יסוד ותיקון, שהרי

וכמה מאות שנים אף שהחליפו לשיטת ניקוד התחתון ובפרט בניקוד פסוקי תנ"ך שעשו אך ורק לפ"י ניקוד התחתון, מ"מ בשאר רוב כתיבתם נשארו או בניקוד העליון בשלמותו, או אף שניקוד ניקוד תחתון מ"מ הניגנו כמה דברים על פי כללי הניקוד העליון, כגון אלו שאמרנו^[ci]. על דרך זה תמצא בניקוד רות, רביע, שביע, וכיוצא בהן שניקוד התחתון הפתח נקוד תחת האות הגרונית ונקרא "פתח גנובה" (ובספרים מדוייקים הניחוהו מצד ימין להיכרא) הנה בתימן אין גונבים אותו אלא מניחים אותו במקומו תחת הווא' או היוא' (ועי' מנחת שי ריש בראשית). כמו כן דרכם שלא לסמן הדגשים בשום מקום. ורק במקומות מסוימים הרגשתי שהdagש' מהרי"ץ איזה אותיות, וזה מפני שיש בהן חידוש ויש מקום לטעות, לפיך הוזקק לנקדם. אבל השאר הניח כפי הרוגל שסומכים על הקורא המבין אליו:

זה שתמצא דגשים בהרבה מקומות, דעת שאין זה מהרי"ץ אלא מקרוב נעשו על ידי אדם אחד שלמד במשניות אלו שחייב לתקן, אבל לא היה אומן במלאה זו ועשה הרבה טויות. וגם יש מקומות שהdagש' וא"צ להיות בהם דגש, ויש מקומות שצරיך להיות ולא עשה. עכ"פ ניכר זה בצעע הדיו, כי הדגשים של מהרי"ץ הם בדיו שחור ובדוקות, ואלו הנוספים נעשו בעט אפור (שחור חלש) וגם אדום, ובעובי קצר:

יש לצין שיש בהרבה מקומות גם תיקונים ומחיקות, חלקם נעשו כנראה ע"י מהרי"ץ עצמו וחולקם על ידי אדם אחר. וכל אלו טוענים עין בוחנת, ואין להם תקנה אלא בהדפסה חדשה על ידי מגיהים בקיים בהלכה ובמלאה:

שגיונות הדפוס תיקן מהרי"ץ אגב אורחיה, לפעמים מהק כתוב על הגרד ולפעמים העביר קו וכותב הנכון מלמעלה. גם פיסוקי הנקודות בדפוס זה במקומות שאינם צריכין להיות, העביר עליהם קו מכף, ובמקום שהחסירו מלנקד הוסיף הוסיף הוא נקודה, ובמקום הפסיק גדול שתי נקודות בסוף פסוק. ולפעמים פלט קולמוסו סימן אתנהא, כגון בעדיות פרק ה' משנה ג' אין מטבילים. ועיין מה שכתבנו לעיל פרק ו' בעניין סימוני נגינות הטעמיים במשניות קודמות:

בכמה וכמה מקומות העיר מהרי"ץ על נקדו את התיבות הסמכות כדין, או בהיפך כשהוא מוכרת, כגון בכלאים פ"ד פ"ד מ"ז גדר-הכרם ולא גדר. וע"ע סוף פ"ד דפסחים ופרק ה' שם משנה ט"ו. ועי' פרק כ"א מסכת שבת מג' ושער עדשים, וצל' שער עדשים. בסוף פרק ה' דובחים מנוחות-כהנים, וזה תיקן אחר שכותב מעיקרא מנוחות כבמוכרת. ובמסכת אבות (פרק ב' מ"ב) יהיו קמן חבירך וכו' במקומות קמן. וכן בפרק ה' דובחים נקוד אשם גזילות אשם מעילות וכו' מה שלא יתכן לפי הדקדוק, והוא עצמוני בעז חיים דף קי"ז ע"א העלה בזה דברי הרד"א שם סמכיים ולכך נקודות בשוא פתח אשם יע"ש. ומשמע לענ"ז מכל זה שהראשונים לא היו מדקדים בדבר, ולכן היה צריך לעיר להשתת לב המעין זה, ולא עוד אלא [צד] אעפ"כ נראה מאחר שביארו המדקדקים הראשונים (עיין מחברות התגן ובמכלול) שקריאת הסגול מוצעת בין צירי לפתח ונטה יותר לפתח, וזה הגורם למנקד העליון לבבלי לעשותה ממשفتح שכבר נשתבשה קריאתה זו. והעיקר לדקדוק בקריאת הסגול שלא לפתח הפה הרבה כפתח גדול. ויש לדבר בויה הרבה אלא שאכמי'ל:

שפירושו יין, לבון חמרא מי"ם בקמץ שפירושו חמור, כמו שנකוד לנכון בתרגום אונקלוס על התורה, ושגור בפינו בתלמוד ובזוהר ושאר ספרים. ואעפ"כ אין האשכנזים מחייבים בקריאת ביניהם וקורין לעולם המ"ם בשו"א, וממליצים על זה שיש לראות היכן הוא שרוי אם באורווה אם בקבוק. וכבר שאות שנים משובשת הקריאה בידם, שכן תמצא בליקוטי מהרי"ל (דף פ"ח ע"ב) חמרא שהוא לשון יין, קרא מהרי"ל הרים בשבא כמו כסא דחמרה, עד שהוזכר תלמידו בקמץ ע"ב. הרי שהיא דבר זה מיוחד, עד ציון קראיתו זו הנכונה. מעין הפה מצא בספר יוסף אומץ להר"י יוסף סימן כ"ח, שהחונים הפה בפוקהים קוראים גימ"ל רפואה למו"ל רפואה כ"פ רפואה ע"ש, והיום לא תמצא אשכנזי שקיבל לקרות כן במסורת, כי בשך הדורות כבר נשתחבה קבלת הקריאה והביטוי אצלם. ויש הרבה הוכחות זהה, והינם כמוסים עמדית חתומים באוצרות:

[ועתה יצא לאור חדש ממש ספר גדול בשם שפט אמר, וה שפחתי | לראות שהכير בצדקת מבטהינו באותיות ונוקדות. אבנם טعن נגד קצת עניינים, כגון גימ"ל וקו"ח, וקמץ וחולם, ריש להшиб על דבריו כאשר נבואר בס"ד במאמר מיוחד]:

ואף על פי כן, מצינו למהרי"ץ בכמה מקומות שמעיר על הבירסא הנcona לפ"י הדקדוק נגד המקובל בידינו, כגון "ליכרי סחונה" (ע"ז חיים חלק א' דף קט"ז ע"ב). חנק (שם חלק ג' דף פה ע"ב. והוא לשון הרד"א, ונפל שם ט"ס בדפוס במ"ש הרד"א וצ"ל בלואו) אקלות (ע"י ליקמן פרק י"א אות ל'יה) נפקש (בם גליוני מהרי"ץ מהגהותיו על ספר המسفיק). וזה לא热爱ת האמת שהיא נר לרגליו אף אם יהיה נגד קדמנינו. ואבנם על גירסת חסמנואן שדן שם לפ"י הדקדוק שצ"ל האל"ף בחורק כי יו"ד הכנוי נוספת כמו ישראלי ראובני וכו', אך בזאת מקום לתרץ הגריסא דאיינו לשון גדולה מן "יאתינו חשמנים מני מצרים" אלא שם בפני עצמו הוא כיעוין שם, אבל במקום שלא מצא על מה שיסמכו, לא נשא להם פנים, שכן לו לדין אלא מה שעיניו רואות. ובפרט מטעם שבודאי שם הכהן הגדל היה מפורסם כמו שכתב, מוכרא לתרץ אפילו בדוחק. אבל מסתמא כשהאין שם סתירה, קבלת אבותינו גנו ע"ג בכירעת דודוקנאי טובא נינהו וכדבר האמור:

פרק ח

שיטת מהרי"ץ בניקוד ספרי המשניות,
גהותיו וניקודיו בהם מימי חרבו.

דרך מהרי"ץ בניקודו להשטייט מלפמן את השוא הנה, וכן במקומות סגול נמצא תמיד פתוח. שוא בלבד משמש גם עבר שוא סגול, שוא קמץ, שוא פתוח. דרך זו גם בתכאליל שלו כתבי קדשו, כיעוין ב"אגדאת דפסחא" פרי ע"ז חיים שהדפסנו סבונו בציירים בשנת ה'תשל"ו. וכן בחלק ראשון מתכאלל אחר כתבי קדשו שיצא לאור בשנת ה'תשמ"ג (הווצאה קרואני, ראש-העין):

שלושת דברים הללו, לא היו דרכו של מהרי"ץ לחוד, והם הם על פי הניקוד העליון הקדום, שהסופרים בתימן זה כמה

בי וחוותי ולבנתתי ובירתי הדינים עפ"י המנהג הקדום, כל דין ודין בשם אומרו וכו' ע"כ:

פרק ט

התקבלות הוראות מהרי"ץ גאון רבני תימן
 ותפארתם כ"מאריה דאטרא" כפי שיטתו בזקנותו
 לביר יסודות השינויים בשיטתו בילדותו לבין שיטתו
 בזקנותו, צריך אמר מיוחד להוציא מלך הטוענים שתופסים
 עניין זה וולתו כפי חפצם ומגמתם, הגורמים להם להעתור
 מלהראות את האמת. אבל נعمוד כאן להעיר לב הנלבב הבונן
 להוציא דבר מtron דבר, רק על פרט אחד, והוא שהבדל גדול
 ניכר בין חיבוריו מהרי"ץ בילדותו, לחיבוריו בזקנותו. אלו
 שבילדותו אינם שונים "הרבבה" מאשר חיבוריו החכמים בני
 תקופתו בסביבותיו. אבל בחיבוריו שבזקנותו פנים חדשות
 באו לאכן, בקיאות גדולה ונפלאה בספריו הפוסקים
 והפרשימים, עומק הבנה ופלפול, שקלא וטריא רחב ואror,
 מה אשר נתנו אותותיהם לחכמי דורו ואחריו שכולם הכירו
 בגדרו ותפארתו והרימוחו על נס והחשיבו לגודל הרבנים
 וマאריה דאטרין. וידוע ג"כ שהחכמים המובהקים וכתבי דין
 שקבעו אחריו הם תלמידיו ותלמידי תלמידיו. ואפי' מכת
 החולקים שלא רצוי לשנות המנהגים החדשניים שהנהיינו להם
 כבר רבותיהם, בכל זאת עד דורינו זה מילאו פיהם שבחו
 ומעתו, ונרתעו מהדר גאונו, וכאשר יראה המיעין לדוגמא
 בתשובה הר"ר אהרן ערacky זצ"ל בעניין ברכת המוציא, אם
 ברכה אחת סגי לכל השולחנות הננדפסת בספר אוצרות תימן
 חלק א' בדף צ"ה. ובתשובה מהר"י הכהן זצ"ל בשורת חי
 שלום (סימן ב') בעניין ז' ברכות שלא בכית החתן, איר
 הקדימו התנצלות בכוואם לחלק על דבריו [ואגב, יש תשובה
 על השגותיהם, ועל הראשון כבר הבאת בדפוס בבראות יצחק
 הלכות ברכת המוציא דף מ"ב]:

מהרי"ץ זצ"ל ד' רוח אלהין קדישין ביה, אשר נקבע
 ממשמים כמורה דורות הללו, דור דור ושופטיו, הוא ישב על
 מדוכאה זו של שינוי וחילופי המנהגים הישנים עם החדשים,
 איזה מהם לקרב ואיזה לרחק. והכריע כדרך של תורה,
 ובדרך כלל העדיף המנהג הקדום. אכן לפעמים סמך ידו על
 המנהג החדש, ולפעמים הסכים לכעין פשרה ביןיהם כפי אשר
 הנהיגו הרבנים שקדמו. כמוון שיש בזה עוד הרבה ביאורים
 ופרטים שאין כאן המקום לעמוד עליהם, והעיקר שהכל מיד'ה'
 עליו השכיל לשкол בפלס בינו המלאה לה דעת. ועתה
 בדורינו זה שאחוויל בעיקבות משיחא חוצפה יסגי, יש בקצת
 המחנה אשר הרחיבו פיהם והגדילו לשונם בכמה וכמה קושיות
 וטענות של הבל, قولם שמענו וראינו ובדקנו אחריהם ומצענו
 שאין בהם ממש. וברור שאין לו זו מפסקיו והכרעותיו
 של גאון עוזינו אביר הרועים מהרי"ץ, עמוד
 ההוראה והמנהגים, אשר מפיו אנו חיים:

שהוא עצמו נמשך לפעים באשרגורות לישנא אחר המפרוסם
 זהה. ואולי שיטת הניקוד העליון כך הייתה, ומ"מ תפסו
 שהעיקר כפי מה שנמצא בתנ"ך בnikud התחתון שנראה יותר
 מדויק בזה, ותיקנו מעט מעט. ועיין ספר הרקמה לאבן גנאה
 שער י"ט דף קכ"ד [ויש גם קצת שגיאות תמהות, כגון ריש
 פרק ה' דגיטין, הנזקים שמין להן בעדית, שצ"ל הנזקים].
 וצ"ע:

★

חזרתו מניקוד תיבת "אשם" אינה היחידה. כיווץ בזה
 ניקד במסכת סוכה פרק ה' "בית השואבה" וחור בו בעז חיים
 חלק ב' דף ס"ד ע"ב בסדר ההשענות דסוכות לගירסה הישנה
 השואבה יעוז". כמו כן ניקד (פ"ד דסוכה) תיבת "אני" והוא
 הווא"ז בקמצ' נ' והוא ע"ש שהוכיח שכ"ה גם בספריו סופרים
 תלמידי חכמים מובהקים. בסדר ההשענות שלו מהדורא קמא
 כת"ק ראייתי שניקד כמו בספריו המשניות הללו, וכבר ביטל
 וחור בו מאותו הסדר שם בספרו דף ע"ה ע"א לגבי אמרית
 ויעבור בהשענה הרבה יעוז', ומכאן שניקוד משניות אלו
 והגהותיהם עשה בזמן רפואי, וע"ע למן הערכה כ"ה
 ול"ח ופרק י' ד"ה ברם, וסוף פרק י'ב:

כמו כן מצינו לו באגדתא דפסחה שבילדותו, שניקד בורא
 פרי הגפן הגימ"ל בסגול, וכן בהעתיקים של ספרים אחרים
 ממנו. וכ"ה בניקוד מסכת ברכות שבמשניות שלפניו ריש
 פרק שני, אלא دائ' משום הא לא אריא, מאחר שככל זאת
 המסכת לא ניקד הוא עצמו וכדלקמן פרק י' ד"ה הוכחה.
 ובמהדורא בתרא שלו שבכלאל עז חיים, ניקד בכל מקום
 ה Epstein בקמצ', וכן מנהגינו פשות, וכן בדיון מטעם שהוא הפסיק
 ויתבאר בס"ד בספר מענה לשון. ומה שכתב בהיפך מעירא,
 הוא משום שנמשכו הרבה הכתוב בסידורים וספרים
 הנדפסים מארצות הספרדים שבהם ננדע, נגד ספרי
 תימן כתיבת י' :

ואף בענייני הלכה ומנהג חור בו. לעניין אם מותר לאכול
 הבעל עם אשתו נדה מקורה אחת בחברות אנשי הבית, כתוב
 בගליון המשניות פ"ק דשבת (ומובא لكمן פרק י"א אות ט')
 ששיטת האחرونנים אסור לאכול עם אשתו נדה בקורה אחת
 אף"י שאחרים אוכלים עמהם, ושכנן ראוי להחמיר. וכן
 בעניין סדר נגעוני הלולב כתוב בפרק ג' דסוכה (ומובא لكمן
 פרק י"א אות י"ז) שהסתמת האחرونנים שאין לו זו מדברי
 האר"י בסדר נגעוני הלולב. בשני דברים אלו הדגיש שהזהו
 שיטת האחرونנים, ובא בדברים אלו לשנות את המנהג הקדום
 והמקובל, שיטה שchor בו ממנה אחר כך לקיים שיטת
 הקדמוניים בכל כוחו ננדע מדבריו בכמה מקומות, ובפרט
 בהקדמתו לסדר אגדתא דפסחה שם כתוב בזה"ל, בימי בחורותי
 זה לי כמו י"ח שנה אשר כוננה וטיפה ידי סדר אגדתא
 דפסחה בכל הפירושים והדינים השיעיכים לסדר הלילה כדי ה'
 הטובה עלי. וראיתי עתה בקטצת דין הבאים שם כי לא זו
 הדריך, יعن כי שם באו תוך דין הדינים בקטחים לדעת הש"ע
 ואחרונים, לא לפי המנהג שנהגו בו אבותינו קמאי דקמא
 עפ"י ספרים ועפ"י ספרים הרמב"ם והగאנונים. והשתא פדרי

בשנת ש"ח כנזכר בסדר הדורות, או מה שהזכיר החיד"א בשם הגדלים יער"ש]. ריבוי עסקו במשנה ופרשיה, ניכר בשאר חיבוריו שמביא ומצין דברי רב"י עובדיה ותוי"ט מרוב בקיומו בהם. וכן בהגותתו סביב ספר המספיק שעודם בכתיהך, ראתה לו שמביא זמני טובא [בספר גלוני מהרי"ץ שאנו מסדרים לדפוס, לא כללנו הגותתו ממין זה שאין עיקר תועלתם אלא למי שగוף ספר המספיק נמצא לפניו]. הגות שמביא בשם גדור אחד (תרומות פ"ט מ"ז, שבת פ"ח מ"א, בבא קמא פ"א מ"א) מצינו כירוב בשאר חיבוריו שמביא גם כן דברים בשם גדור אחד:

הוכחה שהמגיה הוא עצמו גם המנקד, יש בכללים פ"ג מ"א, חלה פ"א מ"ב, שבת פ"ד מ"א, פסחים סוף פרק ד'. ומהזשה ניקוד באלו המקומות שווה ודומה ממש לשאר תיבות, מתרבר שהוא עצמו ניקד הכל. **חוץ מסכת ברכות** שניכר שנוקדה ע"ז אחר, וכן **מסכת עבודה** זרה פרק ד' עד סופה. [הרה"ג שלום יצחק הלוי זיל השתמש לצורך הגהה מסכת ברכות עם פי' רב"י עובדיה מנוקד שבוואצטו, גם במשניות אלו של מהרי"ץ, ולא ידע שם ממנו, ע"ש בהקדמתו שהזכיר "המשניות של האחים שרביב" ותו לא. לשאר מסכתות לא היה לו משניות אלו. וכבר ביארנו שמסכת ברכות אינה מנוקדת מהרי"ץ. ההגהה המצוולמת כאן בסוף פרק שני דברכות על ניקוד תיבת "לצמאו" ניכר לי בטבעיות עין שהיא כתיבת יד הרשייה הנזכרת]:

★

מלבד כל האמור, נראה היה לכואורה כי מהרי"ץ רמז בעצמו את שמו בסוף הספר. כי הנה ידוע ששמו הפרטני "יחיא" בלשון ערבי, דעתו שתרגומו בלשון הקדש הוא "חיים", לא כפי המקובל לתרגם זכריה^[ב] ומפני זה קרא לחיבורו "עץ חיים" על שמו, וכן חתום בשיר חתימה שבסופו "חיים צalach יסד אותו". גם חלק הדקדוק נקרא בשם "תוצאות חיים", וכן בו ספרו "אורח החיים" על המגילות.

[כו] כמו שכתב בשורת פועלות צדיק ח"א סימן ק"ז לגבי כתיבת השמות בגיטין (ד"ה עוד ראתה לדקדוק) ו"ל, מי הגיד ש"חسن" כינוי יפתח, או "חוטר" כינוי "מנצור" וכו' וכן מי שמו "יחיא" מכני לו זכריה. וזה הבל וכובע, אין בו טעם וריה ע"כ. וכן עוד שם בסימן ק"ז, וע"ע חלק ג' סימן צ"ו. מפני זה מצינו למהר"ץ לפעמים שמזכיר בחיבוריו את מה"ר יחיא בשיריו בשם מה"ר חיים בשיריו [ומצתאי מהריב"ש עצמו בסוף קובץ אחד כתיבתי-ידו חותם בשם חיים בא"מ אברהם בירב סעדיה אלבשיריו]. וכן למ"ר יחיא הכהן ערaki, מה"ר חיים ערaki. אף כי מהרי"ץ עצמו נ משך בכמה וכמה מקומות אחר המפורטים, וכינה לה"ר יחיא אלטביב בשם הר"ץ (הרוב, הפיטה ע"ה על הרוב). ואמנם בעץ חיים חלק א' דף כ"ח ע"א הזכיר בשם מה"ר יחיא הרופא. ואולי זה מפני שכינה למ"ר יחיא צ'אהרי בשם זכריה, בפייטו ע"ה והוא הטעם במה שכינה למ"ר יחיא צ'אהרי בשם זכריה, בכתיהך ע"ה הנכלל בכתיר מלכות דיום הכהרים, כאשר ראתה בכתיהך עצמו [דלא כבנדפס חלק ג' דף ק"ט ע"א שכותוב יחיא]. ואפשר שהראה"ן שהדפיסו, שבסוד חילק ג' דף ק"ט ע"א שכותוב יחיא. ונסמך לזה שבאווצר ספרי תימן אשר לו דף י"ב ע"א Thema על מהרי"ץ וולתו שכינו לשם יחיא זכריה ע"ש, ולא זכר שמהר"ץ גוף עמד על זה כדבר האמור]. וגם הוא כינה עצמו בחיבוריו ובפיטיו בשם זכריה. אמנם יש שנותאמו לחת טעמים לישיב המקובל לבנות ליחיא, זכריה, וכי המפורטים שוחשבים שם חיים ויחיא לשמות שונות, ועודין אין הדברים ברורים. עין בוה משכיל דורש דף ל"ה, וסערת תימן דף ק"ל וק"ג, ושווית אור לי (לבעל שדי חמד) סימן ע"ה דף פ"א ע"ב:

פרק י

המסורת על מציאות המשניות של מהרי"ץ, והוכחות לכך שהם אלו שלפנינו

מסורת חזקה הייתה בידי הרה"ג יוסף בן הרה"ג שלום שפטן וצ"ל, שמהר"ץ ניקד את המשניות, כי כן ציווה זקינו החסיד מהר"ר צalach וצ"ל. אמנם הספרים עצם לא היו בבעזא, אם אולי משום שהמחזיקים בהם כבר העלו אותם פוקום, אם אולי משום שהמחזיקים בהם מונוקדות כאלו שלהם כוים בידי מר שלום והב בירושלם עיקורית, ושם אין שום הבדות והערות בಗליונות, והר"י שמן הנזול היה אומר שהמנקד הוא היה משפחחת ערacky, שהלך בעקבות מהרי"ץ לשלות מעשהו. עד עתה לא נודע לי אם אותו המנקד לקח הביקוד ג'כ' מהרי"ץ, כולל או מכך. עכ"פ הר"י שמן לא היה מקבל בגיירסה המקובלת לו מפי רבו שהוא מעכ"ת הרב הגאון מהר"ר יחיא יצחק הלוי וצ"ל, ראב"ד דע"ת צנעה והרב בכול לגלילות תימן בדרך שלפנינו, שהיה תלמיד-תלמידיו של מהרי"ץ, ובשמו מסר על מציאות משניות מנוקדות של מהרי"ץ:

עתה בשנים האחרונות שנטגלו לנו ספרי המשניות הללו, שבדרך לפרע שאלו הם, ונרשום כאן מה שנראה לעניין הסחות וראיות זהה[כיה]. צורת הכתב ודוגמת הכתיבה ניכרת הדומה לנו בטביעות עין, ושווה לכתיבת ידו עצמו בשאר חיבוריו היודיעים הנמצאים בידינו [הנזכרים לעיל פרק א' ד"ה אב. ובכלל זה כתיבותיו אשר מימי חרפו,لال מהה ספר מעיל כסון, סדר אגדתא דפסחא ופירושה, סדר ההושענות ופיוטי שבת תורה ופירושיםם שסדר במהדורא קמא ואחר כך ביטל, כולם עמנו היום בעצם כת"י קדשו]. סגנוןנו הבהיר הבלוטש והקצר, דרכו לדקדק ולברר הנוסחות, היקף בקיומו הגדולה בספרי הראשונים ואחרונים פוסקים שקובלים, עומק בינו הזכה להוציא דבר מתוך דבר, הן הן כדי בחותמי הזcken לו אשר כל אלה פועל ועשה הוא ולא אחר. בנו שעשה בשלחן ערור בדף בתחילת הספר רשימות וצינויים להבנינים כללים שרצו לזכרים (עיין הקדמאות לספר גלוני מהרי"ץ) כן גם פה עשה כן בתחילת הספרים וטופים (וחבל על דבר דין חלק מהם שנאבדו ונתקטו ברבות השנים). הספרים שבסיני כאן, רגילים ומצוים הם בשאר ספריו היודיעים. כולם מבנים הקודמים לו (מהרי"ץ נלב"ע בשנת התקס"ה) אך שברור שהם כולם מןנו ולא נספו הගות מאחרים [ספר פתיל הבלתי שהזכיר בתרומות פרק ג' מ"ז, ובנגעים פ"ז מ"ז, איןו של האדמו"ר מרוזין]. אלא הוא או הספר בשם זה שנדפס

[כח] ביתר הגותיו שבגלוינות שאר ספרים (עיין לעיל הערכה א') יש האיות חותכות, הן מצד שמו כנראה דרכו בכמה דוכתי, ונסמך לזה שבאווצר ספרי תימן אשר לו דף י"ב ע"א Thema על מהרי"ץ וולתו שכינו לשם יחיא זכריה ע"ש, ולא זכר שמהר"ץ גוף עמד על זה כדבר האמור]. וגם הוא כינה עצמו בחיבוריו ובפיטיו בשם זכריה. אמנם יש שנותאמו לחת טעמים לישיב המקובל לבנות ליחיא, זכריה, וכי המפורטים שוחשבים כתירה, מאחר שאלו אינם אלא מים חרפו (כדעליל פרק ח') וудין לא שם נזכר שמו עליהם בהדי, גם כן אין מציין לשאר ספריו:

מאמר משנת מהרי"ץ

הכהן ידיע עראקי. אשה עיני אל ההורי"ס, יאריך ימיו ושנותיו לדורי דורים, ברוב שמה ושותן והדרים, הוא ובנו יחד יairo כמאורים, ויזכה לראות בניו ובני בנו בתורת אל מזהירים, בקיימות בשתי תורות ובמצוותיה ובכל חדרים, כן יאמר אל אדריך באדרים אפי"ר:

ברם לפ"ז נמצא שהמשר הלשון "הלא הוא עטרת ראשית וככו" סתום ואין הכוונה ברורה, ואולי הינו שהוא נתן לו ספרי משנהות הללו למדם בהם והוא "גומל חסדים טובים". וכן מה ששים "אשר היה לו המשנה למנה" ר"ל שהמשנה הייתה מתחילה שלו, לא כתע. או אולי המכוון שמכר או נתן אותה כתע לו, וכוונתו להזכיר שם בעל הספר, וזה יותר רחוק. בין כך ובין כך, הרי זה אומר גם כן שהוא מימי חרפו (כנזך לעיל פרק ח') כי אז היה דחוק והיה צריך לקבל ספרים, א"נ למוכר או ליתן. ואמנם בש"ת חי' שלום מהרי"ה הכהן זצ"ל סימן ג' נזכר שמהרי"ץ היה באוכל שולחנו^[ל]. וכן רמז לו זאת מהרי"ץ בהקדמתו בספר זבח תורה (ד"ה בעמומי) עם כל הטירות אשר מצאוני, ומי עוני אשר קדמוני ע"כ. ובהקדמתו לסדר אגדתא דפסחא מהדו"ק, בעבור האיש המונוי כמו היום, אשר לרוב הטירדה והעלול בכל שט ימי

העשה הספר סגור ובאים השבת יפתח ע"כ. וכי בזה:

אבל יותר מסתבר שבשם "חיים" כאן לא מתכוון מהרי"ץ לעצמו אלא מהרי"ץ עראקי ולומר ספרי משנהות אלו הם שלו. [ומורה על זה לשון "הלא הוא" דקי עלי מי שנזוכר תחילת, כאשר העירני על זאת יידי הרב איתמר כהן נר"ז, ויישר כוחו. ולא נצטרך ליחס שמתיבות "חלק זה וכו'" הוא עצניין חדש, אלא נמשך לרישא פשוטו]. וכך לא כתוב "בחלק זה", בבי"ת, אלא "חלק זה", לומר שהספרים עצם שייכים לו, אבל לא הניקוד והחידושים. וחזר ופירש מי הוא "חיים" זה, "הלא הוא עטרת ראשי וכו'". וכך ברור שאי אפשר לפרש שהכוונה שהගהות והניקוד בספרם ממנו, אף כי מהרי"ץ מפליג מכך בש ballo בחיבוריו [וגם כאן בדבריו דרכו של מהרי"ץ עראקי עצמו לכתוב מאומה, וכל מה שנשאר ממנו אנו אלא כמה פסקים והסכנות שהעללה מהרי"ץ בחיבוריו בשם]. ובכלו הכי נראת שאלה הייתה ראייה לאלו שבסוף המשניות משבחו כדרכו, ומה זה בלבד יש ראייה אף שבסוף המשניות משבחו כדרכו, ומה זה בלבד יש ראייה עכ"פ שמהרי"ץ יצאו הדברים]. ובכלו הכי נראת השאלה הייתה ראייה לאלו שבסוף המשניות משבחו כדרכו, ומה זה בלבד יש ראייה לאלו שבסוף המשניות משבחו..

[לא] כלשון שאמר דוד המלך ע"ה לשלהם בנו (מלכים א'-ב, ז) ולבני ברזילי הגלדי תעשה חסד והוא באוכל שולחן וגוו. וזה מהרי"ה הכהן שם, מריהו דארטינו מהרי"ץ, וכה"ר אברהם הלוי (אלשיך), וכה"ר אברהם מנזלי וכרי מאן ספין ומאן חביב ומאן רקיע כוותה יהו לכוון עדותם שם גודלים במנין השנים ובכמה וכרי יהוא וכה"ר יוסף וכרי יער'ש: מלכי רבנן, הרשב"א כ"ץ ובניו כה"ר יהיא וכה"ר יוסף וכרי יער'ש:

וגם שם ספר השו"ת שלו "פעולות צדיק" הוא על שם הפסוק (משל י, טו) פועלות צדיק לחיים^[כ]. מעתה יובן שאפשר שלזאת נתקוון בשורות שרשם בסוף החלק הראשון של משנהות אלו שתחלתן "כל הכתוב לחים" שהוא לישנא ذקרה בישעה (ז, ג) כשהשם "חיהם" בולט בהן באותיות גדולות, ולרמו. שמןנו יצאו הדברים. וזה לשונו שם:

כל הכתוב לחים, חלק זה עם שני החלקים האחרים [כח] הלא הוא עטרת ראשי וענק על צוاري גומל חסדים טובים, אדוני זרעא [דאהרן כהנא]^[כט] אשר היה לו [המשנה] למנה, גע טהורם האדון יחהה^[ל] ו' לאותו חסיד כה"ר שלום

[כז] עיין שם בהקדמה לשורית שכותב שני טעמים לזה, האחד מפני שה"פעולה" מתייחסת ל"חיהם", שכבר מתו אשר בגין עזן אלהים המה, כי הכל על פי הקדמות מספרי רבותינו. והשני הוא כמו שכתנו וזה תוכן דבריו, שיכור לי' זכות זקנין מהרי"ה צאלח', אותו ה"פעולה" והחסד ששמנה לה"חים" אני הוא וכרי יער'ש. וכוונתו לפ' ש"צאלח" בלשון ערבי, תרגומו "צדיק" בלשון הקודש, שכן פתר רב סעדיה בפסוק "נה איש צדיק", "רגלא צאלחא" וככזיא בזה. נראה שגם שם ספרו של זקנינו בשם "פרי צדיק" הוא לרמזו שמו בקרבו, ואעפ"י שהקדמותו שם (דף ט') נתן טעם שאם יתנהג האדם כפי המבואר באותו ספר יקרה צדיק דוגמת הצדיק העלינו וכרי ע"ש, הוא והוא איתנהו, והעלים לפי רוב הענוה. וע"ז סוף הקדמה שנייה של מהרי"ץ לספרו ע"ז חיים:

[כח] ששת סדרי משנה בדפוס זה, מוחלים לשולשה כרכבים, שני סדרים בכל כרך:

[כט] המוסגר כאן, וכן לקמן, איןנו ברור בכת"י כי נמקח. והשלמתי מסברא, וגם מותאם זה בחורוז כהנא, "למנה", שהרי גם בהמשך דבריו חרזו חרוזים. ויש מקום לחשוד שתשתי תיבות אלו "דאהרן כהנא" נמקחו בכוונה מאותם שהאמינו להטלת דופי ביחסום, כפי השमועות שאומרים שהמשפחות המיויחסות בעיר צנעה לא רצוי ליקח משפחת עראקי שבאה מחוץ לתימן, עין לא היה לו כתוב ייחסין, ואו ביקש הרשב"א עראקי ספרי יהוסיהם ושרפם, ונגיןין זה רשם ר"י ספר בسفرו. והוגם שאין לנו דרך לבדר אם נמצוא בעיקרה דעובדא שמצ אמרת, או אינה אלא עלייה-ושאו והוצאה דבה על משפחה זו מטעמים דודעים. עכ"פ מדברי מהרי"ץ כאן נראה לכואורה שדעתו שאין פקפק בייחוסם שהרי אדרבה כתוב בלשון ברורה "גוע טהורם" [ולפי השערתינו דלעיל, צ"ל שהמוחק תיבות דלעיל לא שת ליבו למוחק גם זאת, ואולי בהשגה מושחת משמות נותרו לפוליטה. ועודין צ"ע למה מהק תיבת "המשנה", ואולי בשגגה ובփונות]. וכן בתשובהתו מכנה אותו מהרי"ץ בשם כהן צדק, עיי' חלק א' ס"ה וק"ו. והרי ידוע שמשפחתו "צאלח" היה בידה כתוב ייחסין, ולא רק עד זמן הרשב"א לכך עד הזמן האחרון מארון. וגם בספרים המוקדשים לבית הכנסת ראייה כתוב הרבה פעמים "קדש בבית הכנסת מהרי"ץ והל' מבית פרץ בן עובד". ואפשר שלענין זה פוגעים ונוגעים דברי מהרי"ץ בתשובותיו חלק ג' סימן קנ"ז [ובפסקין מהרי"ץ הלכות נשיאת כפים סעיף כ"ח] בשם נכסת יחזקאל שחיללה להוציאו לעז על ייחוסי כהונה בזמן זהה, והביא מהרי"ץ ראייה לזה מהגמרה בכתובות דף כה': יעוז'. וברשות ריב"ש ריב"ש סימן צ"ד איתא, הכהנים שבדורותינו שאין להם כתוב הייחוס אלא מפני חזקתו נהגו לקרוא ראשון בתורה וכו' ע"ש. וכבר האריכו בזה האחرونין. ועיין שורית בית אפרים אור"ח סימן ז'. הגם כי עדיין אין הכרע לנזון דלעיל, מכיון שבד שאר הקהילתי ספרי יהוסיהם ובכלין הכהנים, יודוע כמו כן על משפחת מג'ארדי שהם ממשמרת "הייריב", וזה רמזו בשם, ואכמ"ל. ועיין לעיל הערכה י"ט:

[ל] על הרוב כתוב מהרי"ץ שם וזה (שהוא גם שמו עצמו) באלי"ף כמשפטו, אבל כאן כתוב בה"א, וגם בשורית פועלות צדיק ח"ג סימן צ"ו. ועיין שם הערת הרשי"ה דמה שכותב בה"א לאו בדיקא וכו' ע"כ. וזה אינו, כי גם בחלק א' סימן ס"ו כתוב ייחיה בה"א, וזכורני גם בעוד מקומות. ועיין מה שכותב בזה מהרי"ץ בערך לחם אבן העור דף ע"ב עמוד ג', ודף ע"ט ופ' [ואמנם ספרו של מהרי"ץ היה לפני מהרי"ץ שכן מביא בהרבה מקומות, וכן בעניין זה בפרט של שמות בגיטין הזכיר בשורית פועלות צדיק חלק ג' סימן צ"ח]:

מהרד"ם בעל שתילי זיתים. [אמנם אותו הוכר רק פעם אחת בעז חיים, וגם זה רק במדהורה בתרא שבגלילון ספרו, כי עיין בצלום אגדתא דפסחא כת"ק שהוצאנו לאור עם ביאור פרי עז חיים בדף קס"ב]. ובקונטריס **תולדות מהרי"ץ** יתבאר בס"ד לאורך:

ובางב יש בעיר שעם כל הכבוד והשבחים שהרבה מהרי"ץ למרי עראקי בזכה תודה ופעולות צדיק, הנה מאידך לא העלה על דעתו של שפטיו בעז חיים. ונראה שהטהעם הוא מפני הידוע שבעניני המנהיגים ונוסח התפלילות נפרד דעתיהם מן הקזה אל הקזה. הוא הדין והוא הטעם למה שנפקד שמו של

פרק יא

העתק מתוך הగות מהרי"ץ על המשניות

בפרק זה נבוא להעתיק בדפוס חלק מן הगות של מהרי"ץ המפורשות בגלויוני ספרי המשניות הללו, ומלביד התועלת למי שאינו רגיל בקריאת כת"י, יהיה תועלת בעצם קיבוצם יחדיו. ובפרק שאחר זה נעמוד על אותן הגות מצד מה שיש לבחון השתוות עם הכתוב בשאר חיבוריו המפורטים:
 א. פאה פ"ח שלחי משנה ט, וכן דין וכור' צדק תרדוף. נ"ב, דע דברנשאות כת"י ליתה להאיי פסקא, וממצאי כתוב שנייה כי אם ברייתא:
 ב. דמאי פ"ב משנה ד, הkartani, פי' הרעיז' לשון קרייה, כלומר האיש היושב בקריה בכפרים. נ"ב,
 ורמב"ם פי' כל שהוא מה"ל קרי ליה קרטני. ובבדפוס העתק, יש ט"ס:
 ג. שם פ"ז מ"א, שיש לו שדה אחד. נ"ב, יש מוחקן כת"י אחד דהוא אך למותר, וגם בנוסח' כת"י איןנו:
 ד. כלאים פ"א מ"ח, אין מרכיבין פיגם ע"ג קדה לבנה, מפני שהוא יرك באילן. פי' רעיז' פיגם, עשב
 שקורין רוד'א בלעיז'. נ"ב, ובערבי קורין לו שד'אב (כ"כ הרמב"ם). ומכאן ראייה שהשד'אב מין מימי
 הבשימים^[לט], ובברכת ריח שלו עשב, כמו שנראה מכאן דקרי ליה ירך ודוויק:
 ה. שם פ"ב מ"ה, היהה שדהו וכור' על גביהו שאיןו עושות וכור'. נ"ב, בנוסח כת"י ובבדפוס אחד מצתי
 דgesriyiAuf^[לט] שאיןו וכור' וכן נראתה שהיה גירסת הרמב"ם זיל:

ו. שביעית פ"ג מ"ג, יותר מכאן מחציב דברי. נ"ב, בנוסח כת"י אין שם כת"י מחציב ולא מותר, אך גריס
 כדב' ר' שמעון. וגירסת נוכנה היא, דקאי אר"ש דרישא כדב' הר"ב זיל. ובמוקם אוסרין גריס אומרים:
 ז. תרומות פ"ט מ"ו, גדולי גדוליין. נ"ב, מצאי הגה"ה מגדור שהגיה כאן אף [גדולי גידוליין וכור'] וכ"ג
 גירסת הר"ב זיל:

ח. בכורים פ"ג מ"ג, כל בעלי אומניות שבירושלם עומדים לפניהם. פי' רעיז' דחביבה מצוה בשעתה. נ"ב,
 והרמב"ם נתן טעם לפ"י שהנכנים הם קהל, וכבוד ציבור שאני ע"כ. ומכאן תלמוד מגדור כבוד הצבור
 יותר מכבוד הת"ת, והבן^[לט]:

ט. שבת פ"א מ"ג, כיווץ בו לא יאכל הזב עם הזבה מפני الرجل עבירה. פי' רעיז' מותך שם מתיחדים וכור'.
 נ"ב, פי' לאכול ביחיד. וא"כ אין מכאן ראייה להתריר לאכול עם נדה בקערה אחת אף כשיש אחרים
 מסוימים עמם, וכי"ה שיטת אחرونיהם וכן ראייה להחמיר^[לט]:

י. שם פ"ה מ"א, בשיר. נ"ב, עצדה וצמיד, מתרגמי" שירין ושבין. וגם פסוק בישעה ג' הנטיפות
 והשרות:

יא. שם פ"ג מ"ז בתוית', אעפ" שעד מהרionario וכור' ולמה יהיה פטור אלא כדפרישית. נ"ל. נ"ב, עיין
 במג"א שהסביר על זה בסימן שי"ז:
 יב. שם פ"ז מ"ז, אבל סך הוא את השמן ולא שמן ורד. נ"ב, מכאן ראייה להתריר מיוזדים בשבת לתנתן על
 בשרו, דאל"כ חיפוק ליה אסור משום אולודי ריחא, וכך שמעתי מרבותי. וכבר האריך בפרט זה בשורית
 גור'ר וכור' [ובספר, או ובבעל] חמ"י ח"ב יע"ש:
 יג. שם פ"ז מ"ה, שבריהן ניטילין ובלבבד שיהו עשוין מלאכה. נ"ב, בנכ"י (בנוסחאות כת"י) מלאכתן,
 ואין נראה כן דעת המפרשים:

יד. שם פ"ב מ"ה, כלו ושותפו. נ"ב, נ"א כליו ושותפו:
 טו. שם פ"ג מ"ה, אין מעמץין את המת בשבת. נ"ב, לאחר מיתתו כדי שלא [יהיו עינויו] פתוחות,Concerning
 שני' ו يوسف ישת ידו על עיניך (ערוך)^[לט]. ואליה זוטא הביא שם מלבושי יו"ט להתריר מטעם הננו'
 בזוהר. וחילילה להקל נגד משנה ערוכה^[לט]:

[לט] נראה דר"ל אעפ"י שיש שאין ריחו עבר להם. ועיין בפרק שאחר
 ד"ה ובהගהתו:

[לח] ערך אמר:

[לו] כיווץ בוה כתבו המקובלים תלמידי הרמב"ן בספר שושן סודות
 דף כ"ט ע"א לדוחות דברי ר' איגדור בספר הקנה בשם מלאך שלא היה

[לט] עיין גمرا חולין דף נ"ד ע"ב:
 [לט] בתשובותיו מוכח דחויר בו מזה, וכן נראה מדבריו שבשערי

טז. יומא פ"ו מ"ה בתו"ט, דורךיות, פ"י הר"ב אבני גדלות וכ"פ הרמב"ם מציאות גדולות, ולא פירשו מאיזה לשון הוא. נ"ב, דעת שבעל הערבי כתוב וזייל, דביבות, דברנית. ובמועתק כ' מציאות גדולות. וא"כ נראה דמלשון ערבי הוא ודרכו. ובט' הון עשיר ישב גירסת הספרים, שנקרו און בעבור שדורכים עליהם ע"ש:

ז. **סוכה פ"ג** מ"י בתו"ט, מנענין וכו' ותשובה היקף ורחמים הם. נ"ב, והאחרונים הסכימו אכן לו זו. מדברי [ה]אר"י אשר ידע בשורש הדברים, עיין בספריהם. וסדרו כך הוא, דרך צפון מזרח מעלה מטה מערב [לי]:

יח. **מגילה פ"ג** מ"ז, אין מפסקין בקהלות אלא אחד קורא את قولן. נ"ב, מהר"ר אברהם סבע ע"ה בספריו אמר דמ"ב מסעות שבפר' מסע, אין ראוי להפסיק ביניהם אלא יקראמ אחד מטעם כמהו, וכן ראוי לנוהג[ליך]:

יט. שם ספ"ד, ברכת כהנים מעשה דוד ואמנון לא נקראן ולא מיתרגמין. נ"ב, ה"ג בנוסחות כת"י ברכת כהנים נקראים ולא מיתרגמין וזה גירסת רמב"ם עיין תי"ט:

כ. **מועד קטן פ"א** מ"ט, אין מכבשין את הרחחים בתחילת. נ"ב, בנוסח' כת"י גרס' כתילה בכ"ת, ולפ"ז אף ישנה במשמעות עיין מ"ש תי"ט[טיל]:

כא. **כתובות פ"ז** מ"ז, אף המקלט يولדיו בפנוי. נ"ב, הוא הדין יולדיו, עיין פוסקים: כב. נדרים פ"א מ"א, שאין אוכל לך, שאין טעם לך. נ"ב, דעת כי יש גורסים בכל המסתכת שאני שלא יוציא. וכותב הר"ן שכן עיקר וכ"כ מר"ן ה"כ. וכותב ריק"ש שכן נראה, וטעות נפל בספרים, וכ"ז אחרונים. ועיין לקמן בת"ט פ"ב משנה א' פסקת שאני ישן כתוב מזה ע"ש טעם הדבר בשם הרבנים שזכרתי, וחילקו בין היכא דעתיה גבי נדרים לשבועות:

כג. **סוטה ספ"ט**, תחית המתים בא ע"י אליו זכור לטוב. נ"ב, טעם שאנו אומרים באלו זכור לטוב, מה שאין אומר' באחרים כן, עיין בס' מגלה עמוקות ובליקות חדש ז"ל:

כד. **בבא קמא פ"א** מ"א, לא הרי השור כהרי המבעה וכו'. נ"ב, עיין בתוספות שהביא התו"ט, ומשם נראה לגרוסך. וכך קיבלנו הגירסאות, וכן מצאתי בהגהת גדול אחד וייעוין ג"כ בנו"י[טיל] זיל. וו"ג הרי בחריק: כה. **בבא מציעא פ"ד** מ"ב ברע"ז, ואומרים עליו מי שפרע וכו'. נ"ב, דוקא אי עשי שכנוו כמ"ש הפסיקים ז"ל:

כו. **עדות פ"ב** מ"י, משפט המצרים שנים עשר חדש. נ"ב, למנן דבר שכל מכח היה משמש חדש וכו' ציל דאגdotות חלוקות הון, עיין בפי' יפה תואר על שמות הרבה:

כו. **עבודה זרה פ"א** מ"א, לפרץ ולפרוץ מהן. נ"ב, וכ"ג בנוס' כת"י. ומלשון זה משמע שלא קפיד תנא לדקדק בלשון פועל ונפעל. ונפק'ם דהקורא בכל מתני' גבי לווה ליפרע בלשון ליפעל לא משתבש, וכן קיבלנו הקריאה בכולה מתני'.

כט. **אבות פ"ב** מ"ז, ודעת מתן שכרן. נ"ב, יש גורסים שמתן, וטעות היא, וגירסת הספרים עיקר עיין בספר מגן דוד להרדב' ז"ל:

כט. שם פ"ד מ"ב, ובו רוח מן העבריה. נ"ב, כן עיקר, ועיין מהרשלי'ן [מהר"ר שלמה לניאדו בס' קל' חמדה] פרשת בחוקותי על זה:

כשהפרשות פרודות, והלא מ"ב המשניות תחילתן מרעמסס (פסוק ה') וסימום בערכות מואב (פסוק מ"ח) עיין רשי' ורבינו בחיי. ובספר כד הקמח (ענין סוכה)מנה רבינו בחיי כל אלו המ"ב המשניות אחת לאחת למצוא חשבון. גם בספר httagian כת"י יסוד קדמוני חכמי תימן הפסיקו באמצעות המשניות, אמן לא בפסק ויסעו מים סוף וגוי' כבדפוסים, אלא בפסק מ' וישמע הכנעני מל' עד' וגוי' [מטעם שם יש הפסק פרשה, וגם העניין נפסק קצת]. וזה דרך httagian בכל דוכטה לא כבדפוסים, וכבר ערדנו על והאתרונים שאין חלקם שבදפוסים טוביה כמ"ש בס"ד בבראות יצחק הלכות שבת] ומהר"ץ שישים על זה שכן ראוי לנוהג, בא לאפוקי ממנהג זה [וגם ה'] שתiliary ויתים בסימן תכ"ח הביא דברי המג"א בשם צורר המור]. ומסתבר שאין זה אלא כפי' שיטתו בילדותו (ע"י לעיל פרק ח'), משא"כ לפחות בו אוירין כן להעמיד מנהגי הקדמוניים, הוא הדין בזה. וכן שתראה בספר עץ חיים דף קל"ח ע"ב אך יקר בעניין רוח קדשו פיסוק המברכים שבתיגאנ. ועה ראייתו בלוח ארץ ישראל של הר"ם טוקצינסקי שצין להלכה למשה דברי המג"א שלא להפסיק במסעות, וכן בלוח של קהל מחזקי הדת. ומנהגינו אינו כן. וע"ע בספר חיים למהר"ח פלאגי סימן ט"ז סעיף י'א:

[טל] זיל התו"ט, בתקילה פ"י חדשה, אבל ישנה מכבשין. הרא"ש:

[מ] أولי הוא ראש תיבות בנימוקי יוסף:

שם מקח בספר תורה, מטעם שהוא גנד משנה וגמר עש"ב. אמן יש חלק בין מלאך לבון ספר הזוהר, ובמלאך ייל לא בשמיים היא. ועיין במלבושים יו"ט סימן קע"ב שכתב שאפילו בקהלא כתבו הפסיקים לילך אחר התלמוד נגד הזוהר, וא"כ כל שכן האה דמתניתין לחומרה. ודברי המלבושים יו"ט שהביא מהר"ץ כאן שהם בסימן שי"א סעיף ז', אינם סותרים להודי, כי שם מתרץ לה אפשר דמתני' אולא קר' יהודה, אבל ר' שמעון אפשר דמתיר במוקצה זה משום חשש סכנה מבואר בזוהר פרשת ויחי וכ"ר ע"ש שמתיר בזה מנהג הקהילות שמתידין. ועי' אליה רבה שהקשה עליו היאך נקל לפוסק נגד הר"ר'ף והרא"ש והרמב"ם שפסקו להך מתניתין דא"כ ודוא' הלכתא היא עכ"ד, ואין זו קושיא כל כך אפשר אם היו רואים הזזה'ק היו מקליין מטעם דאינו אלא אליבא דר' יהודה כנו' לעיל. וראית ישתיילי ויתים שם ס"ק כ"ג שסביר דברי האליה וטוא שם בשם מ"ט, משמע שמסכים עמו לדינה עכ"פ במקומות שנגגו. ולדעת מהר"ץ כאן נראה שאף הנוגדים כן צריך למחות בידם, ועיין משנה ברורה שם ס"ק כ"ב:

[לי] בספר עץ חיים חור בו, עיין בפרק שאחר זה ד"ה בעניין [לח] דברי הר"א סבע hon בספריו צורר המור על התורה, והעתיקו המג"א בסימן תכ"ח ספק'ת. וכל האחרונים שראית' ריבים מהם, העתיקו זה בשתייה, ותמן ענייני כי עין רואה בכל ספרי החומשיין הון של ספרדים הון של אשכנזים הפסיקו לעשות שני בפסקו י"א, ויסעו מים סוף וגוי'

ל. זבחים פ"ז מג בתו"ט, העתיק כן וצ"ע. נ"ב, ומהר"א [מי] ע"ה נתן טעם דנסנה סמור למקבל דמים, מפני שדומה אליו, שמננו ואילך מצות כהונת א"ג דקמיצה במקומות שחיטה קαι. ונחלה תמיית התו"ט בזה:

לא. חולין פ"ח מה ברע"ו, אבל רשי' כ' וחלב הנמצא קרווש בעור הקיבה וכו'. נ"ב, בפרק פסק רשי' כתוב וכבר הופיעה רוח הקדש בבית מדרשו של רשי' לאסדור עש"ב:

לב. שם רפי'ב, שלוח הנקו. נ"ב, כשהוא סמור יבא בפתח, [כמו] גו צפור. וכשהוא מוכרת יבא בצירוי, כמו ודורר גו לה. ועי'תו ריש מס' קנים דכתיב כן וכיה בס' שורש יהודת זיל:

לג. סוף מס' מדות בתו"ט, הנכון כי העולמים בצירוי זיל. ועיין בס' טהרת הקדש ובס' הון עשיר, דcolsם הכריעו לו' תי בפתח, וכ"ז רבינו האר"י זיל. ועיין בס' מעשה רקה גם כן:

לו. כלים פ"ח מ"ז. השרצ' בתנורו. הקדרה טהורה. נ"ב, בכ"י בתוכה. ומיהו ייל דMRI' בתנור, וכפי משמעות מתניתין, ועייןתו רביינו האר"י זיל. פיסקת בתוכו:

לה. אהלוות. נ"ב, כמו שאתה אומר ביחיד אהל, כך תאמר על רבים אהלוות. ואני חמה על המון העם שקורין אהלוות מהיכא נקפא להו, כי לפי הדקדוק נ"ל דלא יכולו למצוא ידיהם, דוק' ותשכח שכן הוא [מי]:

לו. שם פ"ו מ"ב, והגיף אחד מהן את הדלת וסמכו במפתח. נ"ב מן "יגיפו הדלותות" [מי] שפירשו יסגרו. ומכאן ראייה לדברי האומר דהגפת הדלת היא סגירה בלבד ולא מנעל ודוק' [מי].

לו. נגעים פ"א מ"ז ברע"ו, כן פירוש רמב"ם ושיר הו, אלא דקשיא לי וכו'. נ"ב, בספר קרben אהרן [מי] כתוב דגם רמב"ם הרגיש בוזה שלא כללן עם שאר הנגעים, אלא אמר והם עצם ננתקים. כיון לומר דנהני שבנתקים כל המראות מטהמאן, אבל האחרות הם בכלל כל א' הח' מראות מיוחדים ע"ש בדף ק"ה ע"ב: לח. פרה פ"ז מ"ה. המפנה את המעין. נ"ב, כך קיבלו הגירסאות, וכן מתפרש מלשון הרמב"ם בפירוש הערבי שפירוש תיבת זו לשון יfrag. ואמנם לפי פירוש הר"ב יש לגרוס המפנה:

לו. נדה פ"ב מ"ז, הבאין מן הדרך נשיהן להן בחזקת טהרה. נ"ב, בס' דבר משה כי שדין זה מוסכם באין חולק, והאריך בתשובה שם, ותמה על הפסוקים שהשմיטו דין זה יעש"ב [מי]:

פרק יב

בחינת השפטות הගות מהרי"ץ על המשניות, עם דברים המקבילים בשאר חיבוריו
עתה נבוֹא לבחון אם דבריו כאן בהגותות משתווים עם
שיטתו בשאר חיבוריו:
הגהה בהגעה על מסכת דמאי (אות ב') שהעיר שם על ט"ס
בஹום בעתק פירוש המשניות של הרמב"ם, (וע"ע באות ט"ז
באות ל"ח). כיווץ בוזה כתוב בשאר חיבוריו, כגון בעז חיים
חלק א' דף נ"ג ע"ב, ודף קפ"ח ע"א. ובשות' פועלות צדיק
חלק א' סוף סימן כ"ג, וסימן פ"ה, וחילק ג' סימן קצ"ט. וכן
שיטתי בהגחותיו שבגלאיון ספר המספיק כת"י שער גוף. וע"ע

שם בתשובותיו חלק א' סימן קע"ב שסבירא מפירוש המשנה
במסכת מכירין בנוסח ערבי ואינו בדפוסים, וע"ש בחלק ג'
סימן קצ"ט. וע"ע מה שכתבנו בס"ד במאמר זה לעיל פרק ג':
גם בהגחותיו למשניות מהדורא בתרא העיר בהרבה מקומות
על שגיאות המעתק פירוש המשנה, וככלקמן בפרק י"ז:

ובהגחותו שעל מסכת כלאים (אות ד') שם הביא ראייה
שברכת "שלאכ" עשב בשמות, הנה ראייה זו כתובות ג"כ
בספרו עץ חיים ח"א דף קע"ג ע"א, אך הביבה בשם זקינו
מהר"יד צליה וצ"ל. ומה שבגלאיון המשניות לא כתוב זאת
בשםו, אפשר שאזו עדין לא היה ברור לו שהיא ראייה

שורית רעק"א סי' ק"ז ד"ה אולם נעין, וב敖וצר הפסוקים לאהע"ז שם
בשם עצי ארדים. אמן בשדה יהושע על הירושל' שם, ובבעשה רקה על
הרמב"ם שם, סוכרים שגם לרמב"ם מיררי שהגפו במגעול ושכנן הבינו
מהרי"ץ דמשמע מיניה שנמצאה מפורש מי שאמר דהגהה היינו בלבד
מנעל, וזה לא מצינו בפירוש רק מכללא משמע מההשפט מךן. ואין לומר
שכוונתו על ספר מראה הפנים דלעיל, שהרי לא היה הספר זה לפניו. וצ"ע.
ולפי לשונו בגליון ספר אלכאפ"י שנעתיק בס"ד בפרק אחר זה ד"ה
במסכת, אפשר דאוון חולק בזה ודוק'.

ובעיקר העניין דלעיל, ע"ע שרית הרדב"ץ ח"א סי' קכ"א, ופתח תשובה אהע"ז סימן כ"ב אות ח, ובשות'
פעולות צדיק ח"ב סימן ק"ע, ובס' דבר הלכה (להר"ג ראייה הורבitch
שליט"א) סימן ג' סעיף ב':
[מה] מפרש תורה כהנים:

[מו] צ"ל ותמה על הש"ע שהשמיט דין וכו' כמו שהוא בגוף ספר דבר
משה. וכבר עמדנו על דין זה בバイורנו לפסקי מהרי"ץ הלכות נדה (שרי
טהרה) דף קי"ב קי"ג:

(סא) בספר הון עשיר:
(סב) עיין בספר מלאת שלמה מהר"ש עדני, ולעיל פרק ז' ד"ה ואת.

בשידוך בהעתק כת"י מהרי"י בשירז וצ"ל בתוספת הගותויו, ערך ארוס
ז, ניקד אהלוות בצירוי, וכן בערוך דפוס שלפנינו יש י"ז אחר ה"א וצ"ע:

(סג) פסוק הוא בנהמיה ז, ג':
(סד) ראייה אינה מהפסוק אלא מהמשנה שישימה וסמכו במפתח:

ושורש העניין נראה שהכוונה להא דפסק מREN בש"ע ابن העוז סי' י"א
בגף א' הנקחת על אשת איש וכור' או שנכנסו זה אחר זה והגפו
בחלות, והוסיף הרומ"א במנעל ע"ש. והם דברי הרשב"א בתשו"ר סימן
אלף רנ"א על פי הירושלמי בכתובות פ"ז סוף הלכה ר, הביאו מREN בבב"י
שב, אבל בש"ע לא כתוב במנעל. ובכ"ז הרמב"ם פ"כ' מאישות הלט"ז
האילו אינו סגור במגעול ממש' במראה הפנים על הירושלמי שם, ועיין

מאמר משנת מהרי"ץ

א' דף קמ"ג ע"א אבל לא ציין למגן דוד. ועי' שם בדף קי' ע"א שכ' שספר הנז' אבד ממנה:

גם מה שכותב במסכת מדות (אות ל"ג) בעניין ניקוד ח' העולמים שצ"ל החיות בפתח, כן דעתו אף בספרו עץ חיים חלק א' דף כי' ע"א, ושכנן הוא בספר תימן מעולם. אלא שם

הביא הסמכות לזה מספרים אחרים מאשר ציין כאן: **במסכת אהלוות** (אות ל"ז) כתוב ראייה לדברי האומר הגדפת דלת היא סגירה בלבד ולא מנעול, וכ考ורה נראה שהדברים פוגעים ונוגעים בנדון ייחודה עם אשה שכותב בשו"ת פועלות צדיק ח"ב סימן ק"ע בשם הרדב"ז, גדר הייחוד שהיו שניהם במקום אחד שם ירצה לבועל לא יראה אותם אדם וכו' ואין לחוש לפתח הבית אם היה סגור או פתוח ע"כ. ובהדיा נמצא שם בסוף תש"ו הרדב"ז העתק מתשו' הרשב"א שכותב, הגפת דלתות שאמרת אין זה ייחוד עד שהייה בית נעול וכו' וטעמא דכל שאיןו במנעול ירא הוא שלא יכנס אחר שלא ברשות וכו' ע"ש [וכנראה שכונת הרדב"ז להביא ראייה לשיטתו וכו' ע"ש] ראייה שאמורת אין זה ייחוד עד שהייה בית נעול וכו' ואיש שום אדם, נמי הו ייחוד], ורקשה א"כ שלא יראה ראייתו ממשנה זו. אמנם אין זה מוכרכה כלל, כי לא ראה מהרי"ץ עניין זה בגוף תש"ו הרדב"ז, לראות על מה אדנייו הטבעו. שהרי כתוב בהדיा שמצוּת כתוב ואת בשם תש"ו הרדב"ז, והמעתיק ההוא לא העתיק אלא קיזור העניין מה שנוגע לדינא, ולשונו הגפה לא נזכר בפירוש. ומציין למהרי"ץ שעמד על עיקר הנטון אף שלא הביא ראייה ממשנה זו, גם בהגותתו כת"י בಗליון ספר המسفיק (אלכסיי) שער גופו שם כתוב ללימוד מדררי בעל המسفיק שהכוונה סגירת הדלת בלבד מנעול, וכי' רד"ק [בספר השרשים] זוז'יל ונראה מדברי רבותינו כי הגדפת הדלת היא סגירה בלבד בלבד געילה, שאמרו ושותו פתח אهل מועד וכו' ע"י שאר הלשון בספר גליוני מהרי"ץ, ובמה שבמבחן בס"ד בפרק הקודם לנוב הערה מ"ד:

ואיך הייתה אין ראייה מכל האמור לסתור את ייחוסם למהרי"ץ, כי גם בחיבוריו ששייכותם לו אין בה צד ספק כלל, נמצא לפחות פעמים כזאת, שכותב בשני מקומות שונים וסתורים אחדandi בנושא אחד, ואעפ"כ לא ציין מהכא להtam, כגון על שינוי צורת האותיות בכתיבת ס"ת (כמו שעמדנו על דף מ"ט) וכיווצא בזה לעניין העלתה ס"ק מ"א סוף ד"ה ובשו"ת, וזה בבראות יצחק הלכות תפילין ס"ק מ"א סוף ד"ה ובשו"ת, בארות יצחק הלכות קס"ת ס"ק, דף תמ"ב). וכן אודות מה נקרא קביעות סעודה לעניין פת הבאה בכסנין (עי' בארות יצחק הלכות ברכת המוציא ס"ק ק"ב, דף ס"ח) וטובה דכוותיהו. שלא רק כדבריו באחד מן המקומות נאמרים רק דרך לימוד והעראה וציוון. אלא אפילו כשבשני המקומות דין לעניין הלכה למעשה, כגון בעניין ברכת הדלקת הנר ביום טוב, שבצעץ חיים (מהדורא בתרא) כתוב לבך והוכיח שכן גם דעת הרמב"ם, ובשו"ת חלק ג' סימן ע"ר פשיטה לייה בהיפך בדבריו הקודמים, מ"מ כל רוז לא אניס ליה ונגלו לפני כל שורי הדוחיות, עם מה שיזוע לנו מוקוצר זמנו לרוב טרדותיו בכל ענייני דת ודין, עם צרכי פרנסתו הוא ובני ביתו וכיודע עוצם

דנפשיה, לכן כתוב בסתם. ועיין עוד למהרי"ץ שם דף ע"ז ע"ב ד"ה וקצעה, בשם הכל בו:

ומאי דכתוב במסכת שבת (אות ט') לפרש מ"ש רע"ז מתיחדים, הינו לאכול יחד, הנה בשו"ת פועלות צדיק ח' סימן ח' פירש דודוקא שאוכלם ביחיד זור לא עבר בתוכם ע"ש", ומוכח שחזר בו שם. ומתברר דמאי דמסיק דראוי להחמיר, הינו אף שזו נגד המנהג [ומה שכותבי בבראות יצחק הלכות נדה סימן ח' ס"ק י"ב (דף ר"פ) וכן בס"ק כי' דף רפ"ז] שכאן בהגותתו על המשנה חור בו ממש"כ בשו"ת, זה מפני שאין לכך לא היו למראה ענייני כל הගותתו של מהרי"ץ רק מקצתם. ברם אחר זמן שערתתי על قولן ונתגלה לי שהן מימי חרבו כמו שבירתתי בס"ד לעיל, מילא גם זה בכלל. והכי מסתברא כי לשון מתיחדים ממשע'ם לבדם, אלא לפי שלא היה אז בידו ראיות לקים ההיתר הוצרך לדחק. אך אחר שעמד ובירר שיש כמה ראיות לפרש כן כמובא שם בתשובתו, שוב אין צורך להוציא הלשון מפשטו]. ומ"מ נראה שלענין דינה אין המרחק רב ביןיהם, כי אף שבשו"ת כתוב שהמניג להקל וביאר טעם המנהג ויסודותיו, מ"מ הרי הביא שם דברי ספר הנגdot האדם שכותב בזה"ל, שאוכלין כל בני הבית ביחס אין להחמיר. ואם אפשר ראייה להחמיר ע"כ. שזו קרובה למסקנתו בಗליון המשניות בלשון "וון ראייה להחמיר" אף שהוראותו שנוטה יותר לחומר מאשר מה שהרב הנגdot האדם מחמיר. והגמ' שעייר מה שהביא ממנה הוא להוכיח דמידנא שרי, מ"מ מסתמא מסכים זהה. ובפרט שכן נראה דעתו בשער טהרה מדלא הביא מנהג זה, כיועין שם בסעיף ב'. ומайдך הביא בסעיף ר' מה שנางו להקל שתנין הocus לפני בעלה ללא שם שניוי, וזה הוסיף במדהו באכילה יחד מ"ח, וא"כ היה לו להביא גם מנהג זה להקל באכילה יחד斯基 שאר מוסווין, בפרט שענין זה הירר באותה תשובה עצמה. ולא עוד אלא שהוא העניין המוקדם באותה תשובה [אף שעדיין יש חילוק, דבאה דסעיף ר' מה שכותב מעיקרה הוא נגד המנהג, משא"כaea דסעיף ב' עכ"פ לא כתוב הפכו]. מ"מ מזה נראה שנוטה להחמיר, ולפיכך סתום הדברים ולא חילק, שלא לפרש ההיתר אף שהמניג כך הוא להקל ווע"ע דברינו בחוברת אור ישראל גליון ד', ספר שער טהרה ברור שאינו לפי שיטתו בילדותו]:

דברי הגו"ר וחמ"י שציין במסכת שבת (אות י"ב), הביא גם בשו"ת פועלות צדיק ח"ג סימן רכ"ז. אבל צ"ע שראית רבותיו מהמשנה לא הזכיר שם. וראייה זו כתבו גם בשו"ת חכם צבי סי' צ"ב, ושוו"ת שואל ומשיב ח"ב סי' ז' ועוד אחרים, יעווין בכיוורנו לפסקי מהרי"ץ הלכות שבת בס"ד. ואם היה לו טעם לדחות ראייה זו, מסתברא דהיה לו לפרש: **בעניין** סדר געוני הוללב שכותב במסכת סוכה (אות י"ז) שאין לו זו מדברי האר"י, חור בו בספרו עץ חיים חלק ב' דף ס' ע"א, כי הביא שם שיש כמה וכמה דעות בעניין הנגעועים ובכלם הזכיר דעת האר"י זוז'יל, וסיים אכן לנו לשנות מהניג אבותינו תורה וכו': **והא** דכתוב במסכת אבות (אות כ"ח) שגירסת שמtan בשין טעות וצין למגן דוד להרדב"ז, הנה גם בספרו עץ חיים חלק

חתימה עצמה גם בשער סדר טהרות, רק ללא תוספת שם המשפחה "צאלח". כפי הנראה הם מצאצאי מהרי"ץ, ועכ"פ הם מבני משפחתו הרמה [czytac בזוה מצינו לנכדו שהעתיק את הגותוי סביב הש"ע]. בשער זרעים ומועד הנז"ל, לא נמצא חתימתו. על ארבעה סדרים הללו נרשם שם בעילם המאוחר עליהם, הוא ר' דוד בר' שלום אלקאנף (נלב"ע בצענעה, כ"ז בטבת תש"ו) וכיוום נמצאים בראשות בנו ר' חיים, בעיר רמת גן, ישר חילו לאוריתא.ichel שסדרי נשים ונזיקין תשלום דפוס זה אינם בידיו, כי מסתמא בוודאי מעתיק ההגחות השלים מלאכתו. והוא רצון מלפני המקום ב"ה שנזכה לראותם ולהדפיסם לחבר את האهل להיות אחד. בהגחות שבסדרי קדשים וטהרות הללו אין חתימת ר' י"ץ בסופן כמו בזורעים ומועד, ורק במקום אחד, במסכת בכורות (כלקמן אות מ"ט) סיים "מצאתי כתוב בכתב" מהרי"ץ". נראה אם כן שהשר אינם ממננו, וגם אמנים מספרם מועט מאד כלפי שני הסדרים הראשונים, גם מתוכן עניין וסגןון ובפרט כמה מהם, מוכח שאינם מהרי"ץ. אמנים צורת הכתב שווה ודומה לראשונים, גם אותה דרך הנקוד לתיבות הבלתי מצויות. והואיל וקשה להכריע מה לרך ומה לקרב, ומכל ספק לא יצאנו, לפיכך העתקינו הכל לבב יחסר המזוג:

מלבד מה שנזכר שהעתיק היה תלמיד חכם וא"כ הוא נאמנו לעיננו כבר-סמכו לעניין יהוס ההגחות הללו מהרי"ץ, וכן מה שהוסיף מדנספה להעביר לכאן הערכה נוכחשה שכותב מהרי"ץ בಗליון המספיק (כלעליל ד"ה ההגחות), יש לבדר ולהוכיח זאת מגוף הדברים. כי בלבד מה שיטת הרצת הדברים ומהותם מעידה על בעלייהם שהוא גאון עוזינו מהרי"ץ בעצמו, הנה עוד מצינו לו במסכת פאה (לקמן אות י"א) וכן במסכת שבת (לקמן אות כ"ז) שדבריו משתווים וועלם בקנה אחד עם מה שכותב בಗליון ספר המספיק. אמנים מאידע עיין בספר עץ חיים, אמנים אין מזה שום תמייה כМОון למעין, וגם הסתירה אינה גלויה. הספרים שמביא בהגחותיו כאן, כולם נזכרים בחיבוריו הידועים [ומספר עתרת ראש שבאות י"ז, הביא פעמי אחת בשו"ת פועלות צדיק ח"ז סי' כ"ד. והר"י קורוקס שבאות י"ט, הלא הוא לקוח מספר כסף משנה שצין שם]. חז"ז מספר שמות הגיטין שהביא במסכת סוכה (לקמן אות י"א) שכמדומני לא הזיכרו בחיבוריו, אך מכל מקום הרי הוא מוקדם מהרי"ץ בזמנם. במסכת בכורות (לקמן אות מ"ט) הביא פירוש בשם בנו ה"ר יוסף, וכיוצא בזה מצינו לו בעץ חיים חלק ג' דף מו. פירוש בנו ה"ר יהודה, ובשו"ת חלק ג' סימן קפ"ז מביא מה שאל ממן בנו זה. בלבד מבנו ה"ר נכבד מה"ר אברהם שהיה הביא בזמן טובא, והוא שימש אחורי בדיניות ובשחיטה. בנו ה"ר יוסף ידוע לנו מקדם, שכן נזכר שמו בשלשת ייחוס צאצאיו אחורי שנמצא בכתב"י ונדפס:

ומכאן מודعا לאוריתא, שמי שיבואו לפניו ספרי משנהות מדפוס והעתין לב לראות אם יש במנצץ הגות בගליוניותם. ולא רק אלו, אלא גם שאר ספרים ישנים. ומסרים לידיינו לזכות את הרבים. ידוע לנו שם מהרי"ץ כתוב הגות בगליון הלבוע יורה דעה. ועוד עתה אינם בידינו:

הדווק והעניות בתימן, מלבד צרות הגלות המרזה. ובהרבה מקומות חזר ומוסיף, או מתקן דבריו הראשונים, או מニア חלק שבסמוך הזמן יברר העניין. ולפעמים כתוב בפירוש שעוד יאריך כגון בשו"ת חלק ב' סימן כ"ט דף כ"א, "אם יجوزו הש"י בחיים לעת פנאי, ארחיב עוד הביאר באורך בעזר הצור", וכעין זה שם בחלק ב' סימן ע"ז דף נ"ח, ועוד. כגון זה יש לומר בנדון דידן. וכל הוכחות מסווג זה איןן מוכרכות, וגם לא מופרכות. ובפרט לפי הנראה שהמשניות הללו לא נשאו בדיין, שלפיכך לא חזר לחקן בהם הדברים שחזר בו מהם כגון אלה שציינו לעיל פרק ח'. ותו לא מיד:

פרק יג

גילוי מהדורה בתרא מהגחות מהרי"ץ על המשניות אל ה' וייר לנו, כי בשעת כתיבת מאמר זה וסידורו לדפוס, זכייתו ובאו לידי משניות סדרי זרעים ומועד דפוס וורשה תרל"ט, וסבירותיהם הגות שנרשם בסוף רבות מהם בהדיא ר' י"ץ. וידוע מכמה ספרים שכותבים כך בקיצורשמו של מהרי"ץ, ולהלן נברר בס"ד מגוף הדברים שמננו יצאו. לפני ספטיק אלו ההגחות, היו ספרי משניות אחרים של מהרי"ץ, לא ספרי המשניות שלפנינו, כי ההגחות שביהם שונות לgemäßיו. ואחר שבעלו לא מצינו דברים הסותרים לשיטתו בזקנותו כבאו בראשונות שככמה מקומות הייתה מגמה לשנות מהגמים, וסתבר אס-יכן שעשאם אחר אלו המשניות הראשונות אשר יצאו מידו [ועיין דברינו בסוף פרק קודם] לפיכך כינינו להם בשם מהדורה בתרא. ניקוד אין באלו המשניות רק לתיבות מיוחדות שאינן מצויות. אפשר שלא ראה צורך לעצמו לשrho ולהעתיק השאר, או שמא לא היה נקוד לפניו אלא אלו, או אפשר שלא היה למגרי ניקוד, ומה שניקד הוא עצמו כמי קיבלתו מרבותיו. וכן מסתבר מכך שבמהדורה בתרא זו לא חזר מהרי"ץ לכפול ולנקד את המשניותשוב. עכ"פ מצאי בニקודיו כמה וכמה שינויים מה שמנצא במשניות מהרי"ץ שלפנינו. ועיין במסכת בכורות (לקמן אות ג') מה שהביא בפסקו של מהרי"ץ בשיריו:

ההגחות שאין בסופן חתימת ר' י"ץ, נלע"ז שהן ג'יב במננו, כי הכל סגןון וכותב אחד, זולת התוספת שהערכנו עליה לקמן בשולי הדף הערה נ"ט. ובגליון מסכת שקלים סוף פרק ב' העתיק הכותב מה שמצו ל מהרי"ץ בಗליון ספר המספיק על בידסת גוף, ודברים שהביא נמצאים לפניו במסכת במספר המספיק של מהרי"ץ ככתבם וככובינום [והשmeno מלעתיקם סאן, כי בלאייה יודפסו בס"ד בספר גליוני מהרי"ץ]. ומה שלא סיים לציזון ר' י"ץ בסוף אחד המפרשין, או אף' דברי אלה מפני שהן העתקה מחד המפרשין, או לפחות מפנוי שסמן על הציגו שיכתוב אחר זה בהגחה שאחריה וכיוצא בזה:

כמו כן באו לידי סדרי קדשים וטהרות גם הם מדפוס וורשה, ארכן ורחבן שווה לראשונה, אך נדפסו בשנים אחרות. קדשים בשנת תרל"ל, וטהרות בשנת תרל"ז. בשער סדר קדשים נוסף בכתיבת י"ד "מקנת כספי הצער אברהם בן מ"ז דוד צאלח י"ז ס"ט" בחתימה מסולשת הידועה. אותה

לא יגמור. הופיעו למוקמי במת' עד טיעטל וטלה נילע ד ישפך: וلون כלון מוסס הזכיר חלומות מיפוי סה"ז' וסנו' במת' ממנה נחמת' וושאר כל הטעקים טוחרים. ג' פומס مكان' הילו טקדנט' וכלי' וסמו'ים ומומי' מזב' חלו' כהצלו' נגמ' לאסゴ' צותם מקום': כמה ישת' עינמדו מגולן: החיש' ו' ולפי טולך על נמות' מ' צחינו' נרלה' כמלון' היל' ומחניינע': מטוקם' פירטו' צו' כדי' טיג' ממא' סכל' ויתה' ווועו' ב' ה' שיעור הטעים': לטוט' מוסס גלו': בדי' שתאצ' החטרה': אלס סי' מודז'ן' עד' טוליכ' נגמ' יפ' נגן' מין' דקן מוסס נו' ז' סי' כמס' להס' נאג' צפעס' מהט': ט' טורה' ט' ססחט' מיטיל' קלי' גאנט' כל' שחן'. ליפיל' מוזק' ט' יט' נגן' מטוק' נו' ז' כל' סקס' ובקיוקעות עוז'ן' יט' נכס' נקס' גלו' ענט' נגן' מוסס גילוי' דאטה' נכס' ווונ' סלכ' ני' ז' סמו'ך-הופיעו. כל' טאל' מטוק' גלו': ומיס' מאי' טה'קון' ק' ח'ס' כה' בית'

לא יגמר: ד' יין תר
זואין צרייך לומר של
אסטרוים משום גלי
ושאר כל המשקון מורה
אstorion. כדי שיעזיא
וישתה: ה' שעינה
שהאבד בהן המלה
כל שחן. ובפרק
ז' נקורי: תנאים וענבים
והאבטיחים והמלפפונים
גדול ואחד קטן. אחד
כל שיש בו ליתה:
אשרה מפני סכנת נפש
יין אסורה טשומ גליין
של תרומה שנולד בה
הייתה מונחת במקום
המושג. ואם הייתה
וניהנה במקום תורף
יגלפת רבן גמליאל אל

כיהוד היה נטמלה מטהין [נב] מוכם פָּקֵד עוֹמֶךְ גְּרָסָות סִימָל
כוון למשמע נפקד מה מניינו נסוע דינוכנש לפין ולו
ילפין הולג דכל סיכול לטאות כדרומם גראס פ"ח דוח ד'
מיין טהmul לסס מה לדוי ה' מוכם בגעמלה דמניגין
קליז טומלה וקרען טעלס ולו מוייט זס קיבן טומולא
וניחוגה זמקום טמונע פירס טר"ג דכתיב להט מנקנות
טרונמי ויך לס למקרא וקיין זמלס כמ"ס
ושיען כליס פליק ל' זכריות: יניזנה ננקות חורפכ' זלמעטנו
הונס לרוויס נקלילס פטמא טעהה סיינ זילוק שטמלו טסורה
ווקטור להקדתך. סלק יוננט וחתמן ותאכ דהויט נאלזוק
למן רס"י כפ"ס דרכאות לך ג' ג"כ: החורפה. פ"ס כ"ב
בקבר ומיי' מפ' בזבצמי בסס טמלו גליים פ' ט' דמלס :

תומפות ואוֹעַז מילון מונען וקווים מעתק לת' ובקט טנדטו בלאי, ולבסוף פירוט מצעז.

עליך כל המלאכה לגמור, ואין אתה בן חורין ליפטר ממנה:

מהמשניות הראשונות לא העתקנו את כל הगהות לעיל פרק י"א, מאחר שהם נדפסים כולם בצלום, יכול המיעין למצוא כל עניין במקומו. אבל באלו האחרונות אנו מעתיקים בס"ד את הכל. וזה החילוי, בעזר צורי וגואלי:

גם פה עמד כדרכו לצין הנוסחאות שבמשניות כתיבת יד, והעיר על טיעות מעתיק פירוש המשנה לשון הקדש [ובמסכת יומא על תוספת שאינה בערבי] בעניינים אחרים שלא עמד עליהם במשניות הראשונות. וברור שלא היה ספק בידו להשלים ולהקוף הכל, לא כאן ולא שם, אלא כל דבר שנודמן של, הוזרו בעיר עלייו. וכיים מה שאמר התנא במס' אבות, לא

פרק יד

העתק הגהות מהרי"ץ על המשניות מהדורא בתרא

- א. ברכות פ"א מ"א, מאיתמי קורין את שמע בערבית. נ"ב, גירסת הערבי כ"י בערבים, וכן הא דלקמן בשחררים, וכן גריס הזוהר ר"מ (רעדיא מהימנא) פרשת פינחס דף רמ"ג סוף ע"א[מ"ב]:
- ב. שם, אמר להם אם לא עלה עמוד השחר חייבין*. אтем לקרות. נ"ב, נ"ע (נוסחא ערבי) מותרים. הכוונה שלא תחושו לומר שאתם עוברים על דברי חכמים שאומרים עד חצות, שלא אמרו כן אלא כדי להרחק וכוכו. ועיין לפקון סוף משנה ג[מ"ח] ודוק: ר"י"ץ:
- ג. שם פ"ז מ"ז, בכל פרשת העבוּרָוּ יהוֹ צריכיהם לפניך. יהוֹ שְׁמַן' [ברכות דף כת:] אמר רב חסדא אמר מר עוקבא אפי' בשעה שאתה מעלה עליהם עברה כאשה עוברה, יהוֹ כל צריכיהם לפניך. כ"מ (כך מצאתי) בಗילון המשנה כ"י מהרי"ז שיר זיל וכך ניקדה[מ"ט]:
- ד. שם פ"ה מ"ה, ואפילו נחש כרך על עקבו לא יפסיק. ובתוס' יו"ט, לא יפסיק בדברו, דאיilo הליכה לא מצינו בשום מקום שנקרה הפסק, כ"פ רבי יונה. נ"ב, עיין ש"ע סי' ח' סי' ג, ומ"ש המ"א וט"ז. ופר"ח סי' תל"ב פוסק כהש"ע[ג]:
- ה. שם מ"ה, ואומר זה חי*. וזה מת. נ"ב, חייה[ג"א]:
- ו. שם פ"ט מ"ב, בתו"ט ד"ה על הזיקין, ואיןם כוכבי השמים וכסיליהם אלא נבראים לשעתם. ולעתים רוחקים מפני האדים העולמים וכו'. נ"ב, מדברי הרמב"ם פ"י מהלכות ברכות דאם רצה מברך עשה בראשית, מוכח دقבר נבראו מששת ימי בראשית. ומאי דקאמר שמואל לא ידענא וכו', הכוונה למה פעמים מתגלים. ופעמים נסתרים. ועיי' זוהר חדש דף י"ג. קט הקמח: ר"י"ץ:
- ז. פאה פ"א מ"ז, כהן ולו שלקחו את הגורן, המשרות שלהם*. עד שימרחה. נ"ב, נ"ע (נוסחא ערבי) ופטורין עד:
- ח. שם פ"ב מ"ז, ברע"ז, הלבLER, הסופר. נ"ב, הרמב"ם פירש בלשון ערבי לבLER, אלכאתב ע"כ. וכן יקראו לכל כותב אגרות או שטרות לבLER. אבל מעתיק ספרים יקראו לו סופר. ושני שמותם הם לבLER וסופר, והם חלוקים בשמותם ומעשיהם. ועיין (דר' נתן) דף ט' ע"ג דחשייב להו לשני שמות, מביאו בסוף ספר שבט מוסר בליקוטים: ר"י"ץ:

והוא זו חולם [וכן נקוד במשניות של מהרי"ץ מהדורא קמא, אמן כבר כתבו לעיל פרק י שניקוד מסכת ברכות אינו שלן]. אמן ייל דהאי גירסה איזלא כדי לשנא בגמרא דפרש לה מלשון עברית, ואפילו בשעה שעוברים על ד"ת יהוֹ צריכיהם לפניך. אי נמי דעת הרושלמי דפרש לה על ש"ע העובר לפני התיבה, ועיין רבי עבדיה והוֹן עשר ומלאכת שלמה:

[ג] ועיי' תשובה הריב"ש סי' של"ב, ובט"ז סי' תרכ"א סק"ג, וחיה אדם כלל כ"ה, ובספר שעריו הקודש ביאור על ספר עבודת הקדש להחיד"א סמן ג' סק"ט. ועמק ברכה דף י"א. ובתשובה הר"א בן הרמב"ם שהביאה הראה"ג בענף חיים דף ח' ע"ג, ובמ"ש בס"ד בבראות יצחק הלוות תפילה ס"ק מג דף ר"מ:

[גא] בפניהם המשנה הוסיף המגיה בכת"י סימן קיזור להורות על חסרון ה"א, וניקד החיה"ת בחולם והו"ד בקמץ. ובגילון כתוב "חיה" מלא, וניקד החיה"ת בחולם והו"ד בפתחה [רו"ל בסגול], אלא שכפי מבטאיינו בק"ק תימן אין מבדילין ביניהם, עיי' לעיל פרק ח']. וטעמו כי בקמץ הוא לשון נקייה. מ"מ עיקר תוספת ה"א אינה מובנת למה הוצרכה, ומה רע בנוסח חי. אך כנראה כ"ה הנוסחא בכת"י, וגירסת הר"ף זה ייחיה וזה ימות:

[מ"ז] בגין דניצח והוד תרין שתרין, אוקמהה במתניתין מאיתמי קורין לתשע בשחר בשחרין ולא אמר בשחר אלא בשחרין תרין ע"כ. הרי דגrios לה מלהק רביבים [ובחלוף נ"ז] פשוטה למ"מ סתומה ליכא קפidea כנודע]. השתרברא א'כ דבריא נמי הגרasa בערבבים בלשון רביבים, וכ"כ מהר"ש שבד במלاكت שלמה ע"ש ובס' הון עשר. ועיי' שעשנים לדוד ואדרת אללה, הובאו בתוספות חדשים:

[מ"ח] ואמרו חכמים לר' טרפון כדי הייתה לחוב בעצמר שעברת על בית הלו שאפשר לקרוות ק"ש שלא בהטיה. וכשם דהtram אין השתרבר כבית שmai, הוֹה אמינה דה"ה כאן אין להחמיר לקרוות אחר השותר קרבן גמליאל. ורש"י בgem' דף ט. כתוב דלא גרס' מותרים, א'פאי שלג' במננו תנן (שם עמוד ב') הקורא מכאן ואילך לא הפסיד כדאם הקורא בחדשה ע"כ. ולפי דברי מהרי"ץ לכארה לך"מ, דשאני התם דליך מאן השולג, משא"כ כאן שקורין כדי לצאת ידי חובת המחמיר. ועיי' ע"ג בחידושי השתקא על המשניות אותן י" בענין מתי רשאי להחמיר, ובמלاكت שלמה השותר א' ד"ה חייבין) בשם הר"י אשכזבי. ובחדושים מהרי"ץ על השלחן שבד אות :

[מ"ט] היינו שכנiquid זה מוכח מלשון gamra שהביא. ואתה לאפוקי העד אחרת ששמענו, שהה"א בקמץ והעא"ז בשואفتح והבי"ת רפואה

ט. שם פ"ה מ"ג, אין מגלליין בטופח וכו' ברכע"ז ד"ה וחכמים, פירוש אחריו אין מעליין מים וכו'. נ"ב, לפירוש זה צ"ל בטופח [ניב]:

ו. שם מ"ז ברכע"ז ד"ה אל חסג גבול עולים, ואית דמפרש עולין אלו בנ"א שירדו מנכסיהם וכו'. נ"ב, אי נמי שנקרואו עולים לפי שכחם בירידה התחתונה או עולים, היפך הרשעים שכחם עולים הם יורדים. גבול בנימין דף י"ט ע"ד:

יא. שם פ"ז מ"ב, העומר שהוא סמוך לגפה" כו. נ"ב, הרמב"ם מפרש קוצים שעושים סכיב הגדייש לשמירה כמו מנעול, והוא מלשון יגיפו הדلت: ר"ץ [ניב]:

יב. דמאי פרק ב' מ"ה, ר' יוסי אומר סלי תנאים וכו' כי שהוא מוכן אכזרה פטור. וברכע"ז, ואין הלכה בר' יוסי. נ"ב, וכ"פ הרמב"ם בפירשו ובחיבור פ"א מה' מעשר. והראב"ד כתוב שם, לא ראיינו מחלוקת על ר"ז שהוא מתר במשנה. וכותב מר"ז הטעם שם, ורבי' משמע ליה דיחידאה הוא ופליגי עליה רבנן.

дал"כ למה נשנה בלשון היחיד ע"כ: ר"ץ:

יג. כלאים פ"א מ"א, ושבולת שועל. נ"ב, ע"י ספר המسفיק ערך זרע וערך כסס:

יד. שם פ"ב מ"ז, מפני שהוא נראה בסוף. שדהו. נ"ב, ג"י כ"י בסוף, וכןו:

טו. שם פ"ג מ"ז, (shoreה של קל קישואים shoreה של דלוועים shoreה של פול המצרי אסור). נ"ב, הלשון כפול, ובונוסחות כ"י אינו: ר"ץ:

טו. שביעית פ"ז מ"ה, ברכע"ז ד"ה לולבי זרדים, לולבי אילן שמו זרדים. נ"ב, הרמב"ם פירש לולב, הוא הפרת. זרדים, הם הענפים שיוזמו אותם מן הגפנים. ויש מי שיטמן הענפים מהם כהם ויאכלו ע"כ:

יז. תרומות פ"ח מ"ז, ברכע"ז ד"ה הרחש, הנחש, ולפי שהולך על גחונו קורי רחש, שאינו נראה כמהלך אלא כrhoוח ומתגעגע. נ"ב, וכ"פ בירושלמי, מין נחש קטן. ומכאן תבין דלא היישין לגילוי אלא משום נחש דוקא לא משאר שרצים. אלא daraס נחש ממית, ושאר שרצים מלקה. ועי' פר"ת י"ד סי' קי"ז סק"ב. ודע שהרב עטרת ראש יליף לפרש תיבת רחש דר"ל נחש, מטעם דר"ל נחש, מתחלף בנו"ז, כמו רחום דבעורא ב', ובנחמה ז' גרים נחים. והאריך להוכיח זה, ע"ש [דף] י"ז ע"ד: ר"ץ:

יח. שם מ"ז, נקור תאנים וכו' אפילו הם ככר. וכו' כל שיש בו ליהה אסור. נ"ב, צ"ל בקד. ופי' דאפי' הם מונחים בכל דאין לחוש לשם ניקר, אפ"ה אם יש בו ליהה אסור. וכ"מ (וכן מצאת) משנה מוגה שם חכמי א"י, ע"י לקט הקמת. ובאמת שלולה נתכוון הרמב"ם בהל' רוצח שהעתיק אפי' הם מונחים בכל, והיינו פירוש אפי' הם בקד. גם הפר"ח העתיק כן בס"ז קי"ז. וזהו דעת הפירוש שזכר תי"ט כאן. אלא שט"ס הניכר נפל בחילוף הכה"פ והרי"ש. ובונוסחת הערבי הגירסתא בקד, ופירש שם הרמב"ם אפי' שהיה גדולות כמו הcad. ולודעת דגם רע"זvr גרים, אלא דנתחלף למדייס הדלא"ת לרהי"ש. גם בתי"ט נתחלף.

וlaps גירסתא זו הערבי, צ"ל אחד קטן ואחד גדול קאי איניקור. ובזה סרה קושית התהי"ט: ר"ץ:

יט. שם פ"ז מ"ג, הרודה פת חמלה וננתנה ע"פ חבית של יין של תרומה וכו'. נ"ב, ע"י טור י"ד סי' ק"ח ס"ד, והרמב"ם פט"ז מה' תרומות, ומה שתמה הטעם, ותירוץ הרוי' קורוקוס:

כ. שם מ"ב, ביצה שנתבשלה" בתבלין אסורין, אפילו חלמון שלה אסור וכו'. נ"ב, גירסת הרמב"ם בחיבור פט"ז מה' תרומות, שנתבשלה. וכ"ה נוסחת הערבי:

כא. שם פ"א מ"א, אבל עושים את היין יינומלים. נ"ב, נ"ע יינומלים:

כב. מעשרות פ"א מ"ג, התלtan משתחמת. נ"ב, כדי שתצמח [ניב]:

כב. שם מ"ז, ונוטן לחטטה. נ"ב, גירסת הערבי לחטטה, וכןו:

כד. מעשר שני פ"ה מ"ז, ערב יו"ט הראשון" של פסח וכו'. נ"ב, נ"ע האחرون:

כה. חלה פ"א מ"א, והcosaמין. נ"ב, עיין ספר המسفיק ערך זרע וערך כסס:

כו. בכוריות פ"א מ"ה, עד שתהא אמה מישראל". נ"ב, נ"ע כ"י רבי יוסי אומר גר שנשא גיורת בתו כשרה לכהונה:

כג. שבת פ"ז מ"ז, ברכע"ז ד"ה ומורסן, ורמב"ם פירש איפכא דמורסן היא עבה וגרוע מסובין. נ"ב, נלע"ז

הברח עצמי לפירוש הרמב"ם, ממتنני דפי"א חזרות משנת ה' ודוק: ר"ץ [ניב]:

כחדש. ועי' בהגות מהרי"ץ בספר המسفיק שער גוף שכח ג"כ כדבריו

שבכאן, ועוד האריך שם קצת:

[נד] מסתבר דר"ל שכ"ה נוסחת הערבי, אלא שמהרי"ץ או המעתיק

קיצרו כאן במובן. ודכוותה لكمן הערכה נ"ח וס"ב:

[נה] וכן הוכחה בהגותתו בספר המسفיק שער מרס, ועי' פסקי מהרי"ץ

הלכות ברכת המוציא סעיף י"א ומש"ש בס"ד בבארות יצחק ס'ק מ"ז

וס'ק קמ"ה:

[ניב] במשנה גופה ניקד הבית בפתח, הווא"ז בחולם, והפ"א בפתח.

וכאן בהගתו ניקד הבית בשוא והוא"ז בחולם והפ"א בפתח. נמצא

שההבדל בගירסה בין שני הפירושים רק בגין ניקוד הבית [וממילא נפקא

מין להגשות הטי"ת]. אבל נראה שהגמיה טעה בהעתיקתו מכח"י

מהרי"ץ, וצරיך היה להוסיף עוד שניינו שהפ"א לפירוש זה תהיה בצירוי

[והחיה בפתח גנובה] ודוק:

(נג) נראה שמנוני זה סימן בפניהם קו על הפ"א, שזה מורה על רפיותה

מאמר משנת מהר"ץ

כג

כח. שם פ"ז מ"ג, שכר היו כותבין על קרש המשן. נ"ב, נכ"י (נוסחות כתיבת יד) רושמן:
כת. עירובין פ"ג מ"א, מפני שכול (לילך) לחוץ ולאכול. נ"ב, בנכ"י ל"ג לה:
ל. שם פ"ז מ"ז, מי שבא בדרך וחשכה לו וכו'. נ"ב, נכ"י והיה מתירה שמא תהשך. וכן העתיק הרמב"ם
בחיבור פ"ז עירובין: ר"ץ:

לא. שם פ"ה מ"ה, בתו"ט ד"ה המומחה, אדם הבקי במדידה וכו'. נ"ב, והוא מדובר רשי, וכותב דה"ג (דהכי
גרסינן) אין מודדין אלא המומחה. ובاه כי ניחא לומר דהגן[נ"י] פירש לפי גירסתו דגריס מן, [דגריסא זו]
סובלת פירושו. אלא דראיתו להריטב"א זיל דלא היה צריך רשי למחוק גירסת הספר, דה'ק אין שומעין
במדידת תחומין אלא מן המומחה הבקי. והכי מוכח בירושלים. ונראה דגם הרב[נ"י] מפרש הכי, דלכך לא
מחק כתבת מן: ר"ץ:

לב. שם פ"ז מ"ת, כאן וכו'. מבני מבוי וכו'. נ"ב, שכח אחד[נ"ח]:

לג. שם פ"ז מ"ט, ככר באיסר. והוא שלם מערכין בו. נ"ב, נכ"י בכ"פ:

לו. שם פ"י מ"א, בתו"ט ד"ה מכניסן, ותימה דהכא פסק הר"ב וכו'. דשבת זמן תפילה וכו' נ"ב, עי' במ"א
ס"י נ"ז ס"ק נ"ד:

לה. שם מ"ב, מחזירין ציר התחתון במקדש אבל לא במדינה. נ"ב, זיל מהר"י בשיר, וזה עיקר גדול יהיה
בידך, כי אמרו בכל מקום במקדש סתום, ר"ל מדינת ירושלים. וכל מקום שייאמרו מדינה סתום, ר"ל שאור
כל ארץ ישראל. וכל מקום שייאמרו למדינת הים מפורש, ר"ל כל הארץ שאינה מארץ ישראל דהינו חוצה
לאرض עכ"ל. איה, לא ידעת מניין לו זה הכלל, דליה אלא לדעת הרמב"ם. ועי'תו"ט פ"א דשקלים[נ"ט]:
לו. פסחים פ"ב מ"א, וחכ"א אף מפרר זורה לרוח וכו'. נ"ב, בנשאה כ"י ל"ג לה, וכ"ה בהר"י: פ'
לו. יומא פ"ג מ"ט, בתו"ט ד"ה אשכrou, כתוב הרמב"ם והוא בל' ערבי ברוש. נ"ב, דיבור זה מהמעתק,
ואינו בעבר[נ"ט]: ר"ץ:

לו. שם מ"י ברע"ז, נברשת, מנורה. נ"ב, בעבר שמייה. הרמב"ם:
לו. סוכה פ"ב מ"ז בתו"ט, לא קיימת מצות סוכה וכו' שלא קיים אפילו דאוריתא. נ"ב, דאומיה
דאורייתא. ה"ה[ס"א]:

מו. שם פ"ג מ"א ברע"ז, נפרצו עלייו. ואינם מחוברים וכו'. נ"ב, מהסדרה:
מו. שם פ"ז מ"ה, בתו"ט ד"ה והנה, מן הירושלמי פ"ק ד מגילה וכו'. נ"ב, עי' בספר שמות הגיטין לר' שמחה הכהן מ"ש ע"ז דף מ' ע"א וע"ב: ר"ץ:

מו. שם מ"ו, ומניחים אותו בגיגיות של זהב. נ"ב, כי סגולת העדר הקמישה אינה אלא בכלי זהב, ולא
שנותני בהם מים, אדם כן מאיריא זהב. ואי משום כבוד, הרי בעל המשנה נתן טעם כדי שלא יכמוש
ולא משום כבוד. מ"ר (מעשה רוקח) פ"ז דסוכה בשם ר' ו' חכמוני:

מו. ביצה פ"ב מ"ב בתו"ט, ובדברי הרמב"ם יש לי מבוכה וכו'. נ"ב עי' מהרלנ"ח סי' י"ז תירץ זהה:
מו. תענית פ"ב מ"ה, מעשה בימי ר' חלפטא ור' חנניה בן תרדין וכו'. נ"ב, ובימי ר', גירסת הרמב"ם
והירושלמי. ובזה ניחא לומר שהם ב' מעשיות, כי ר' חלפטא בציפור ור' (חנניה) [חנניה] בסיכון כדאי
בגמ' תעניות דף י"ז ע"ב: ר"ץ:

מו. מגילה פ"ז מ"ג, בתו"ט ד"ה ואינו עושים, ולשון הרמב"ם בפי' ב מה' אבל מעמידין שאור הקרובים וכו'
ואומרים לפניהם דברי קינות וכו'. ותמי הנני' שלא כתוב בעמידה ראשונה שייאמר עמדו יקרים עמדו וכו'.
נו. אין כאן תימה, שפתח דבריו האירו מעמידין שאור הקרובים, הרי שקדמה עמידה. ולבסוף ביאר ג'כ'
ואמר כשהן עמדו וחזר ואומר לך ז'פ, וכי ארישא ג'כ. הרי לך שביאר רבינו שכשהן עמדו אומר
עמדו יקרים. והיינו דפתח בראשיא מעמידין, שלא סגי בלא אמרה: ר"ץ:

מו. מנוחות פ"ח מ"ב, עד שנינפנה. נ"ב, נכ"י שנינפנה:

מו. חולין פ"ד מ"א, דבר ש גופה. נ"ב, נ"א שהוא גופה:

מו. שם מ"ד, לא אם אמרת בהמה טמאה וכו'. נ"ב, אמרו לו[ס"ב]:

מו. בכורות פ"ז מ"ד, אמר ר"ט הלכה חמורך טרפון. נ"ב, נכ"י (נוסחות כתיבת יד) הלכה חמורך[ס"ט]

[ס"א] לא ידעת מי הוא זה. וסבירתי שהוא הרב המגיד, אך לא מצאתי
זה שם:

[ס"ב] היינו שיש להוסיף תיבות הלו, וכנראה כי' נוסחת הערבי
וכدلיל הערכה נ"ד:

[ס"ג] אין מובן, כי גם נוסחת הדפוסים כך היא. ואם הכוונה שהוא זו
בשורק, הרי לא עשה בכת"י שורק בפועל, וגם לא היל' לכתוב בלשון
נוסחות כת"י אלא נקוד בכת"י, וגם במשניות כת"י ליכא נקודות

[ס"ו] פירושו של הגאון הוכא ברבינו עובדיה שם:
[ס"ז] ר"ל רבינו עובדיה:

[ס"ח] הינו שיש להוסיף כתיבת שכח אחד, קודם תי' מבני מבוי. וכנראה

[ס"ט] סיום זה מן אי' (אמר הכותב, או אמר המעתק) ניכר שהוא כת"י

[ס"ט] ס"ט ס"ט והוא בדיו שונה וקולמוס אחר:

[ס] כונתו שלפי זה מתורצת הערת התו"ט על פירוש זה:

מאמר משנת מהרי"ץ

לומר שלא נשאר מקום לחומרתו, דמעשה רב. ומכאן למד בני יוסף לפרש גירסת הספר לשון חומרא, והכוונה דכיון דחכמים פליגי עלייה וגם תודוס סייע לסבירתם. והה"ע [זהרב הון עשר] זיל כתוב דעתך לשון זה כי הוא לשון נופל על לשון, וע"ע שם^[ס"ז]. מצאתי כתוב בכ"י מהרי"ץ:

ב. שם מ"ז בתוית ד"ה הנוטל, ומ"ש הר"ב וברבנוי אשכנז ראייתי שערוריה וכור' ומהר"ר משה. איסרليس זיל בהגחותיו לש"ע וכור'. נ"ב, ע"ח [ס"ח] שהшиб על הגאה גם על המ"מ טענות חזקות:

נא. שם פ"ז מ"ב, הררי". בעניינו דק תבלול וכור'. נ"ב, נכ"י היה:

גב. שם פ"ז מ"א, וראשאו שקווע. נ"ב, שקט, גירסת הרמב"ם וספר המספיק:

ג. שם מ"ג, סכיamesh. נ"ב, סני שם. הרמב"ם. ר"ל שונים שם:

נד. **תמורה** פ"א מ"ג, אין מירין וכור' ולא אברים ועוברים בשלמים ולא שלמים בהם. נ"ב, הרמב"ם פ"א מה' תמורה. ופי' הרב קר"ס שם זיל, וטעמא דقولחו מושם דכתיב בהמה בבהמה, לאפוקי עוברים ואיברים, דבעינן שלם בשלם עכ"ל:

נה. **תמיד** פ"א מ"ג, נטל את המפתח ופתח את הפשפש. נ"ב, שני פשיפשין היו לו, צויכיה וכיוך, והוא באב צגייר יעמיל פי אלבאב אלכבר, פאד'א גילק אלבאב בקיית תלך אלכיז'ה ידכ'ל מנהה ויכ'רג, ע"י כאפי פי חרף אלף"^[ס"ז]:

נו. **מדות** פ"א מ"ב, ורשות היה לו לשורוף את כסותו. נ"ב, וקשה למה ניתן רשות לאבד ממוינו. ולפי מה שפי' הרע"ז לעיל במשנה ראשונה שלא מפני שחם לטבים וגנבים אלא שכבוד וגדולה הוא לבית שלא יהיה
בלא שומרים, עפ"ז [ייל] כי כיוון שלא נתן כבוד לאלה ישראלי לשומר משמרתו כראוי, ראוי לשורוף
בגדיו שהם כבודו של אדם, כמו' שוכבתו מעשות דרכיך, שלא יהיה מלובש של שבת כמלבושך של חול.
דרבי יוחנן קרי למאניג[ה] מכבודותיה. וככתוב בתורת כבודו יקד' יקוד, שפי' שאכלוסי שנחריב מתו ונשארו
לבושים קיימים. וכ"כ באיוב ט' כבודי מעלי הפשיט, שפט בגדי והתפלש באפר. וככ"כ בתהלים ירדוף
אוריב נפשי וכבודי לעפר ישכן סלה, שגם יחפשט לבושי שנק' כבודי וישכן לעפר גופי מדה נגד מדה,
עיין ג"ב (גבול בניימין) בדורש שבת שובה דף ע"ו ע"ד:

נו. שם. נ"ב, מפני שבהמ"ק נעשה לקרבות, ובليلת שלאייש קרבנות היה אחיזה לחיצונים, لكن מניחים
שומרים שלא יישנו כל הלילה במקדש ובעזרות, כדי שייהיו מדברים זע"ז בעסק תורה ובמצוות, והיו

הקליפות בורותות (האר"י):

נה. **געאים** פ"י מ"י, אכל נשם וכור'. נ"ב, עיין כאפי אותן נשם^[ס"ז]:

נת. **פרה** פ"ג מ"ח, ואיל איש כי ה"ג טבול אחת. נ"ב, מימון פ"א מס' פרה:

ס"ט סבירה היה דמרחמי בדיון, ס"ל הכא בעניין זה אין מרחמי ואפלו
יצטרך למכור חמورو לשלם, חייב לשלם. דין לומר דמחמת עניותו אמר
לשון זה, דהא עשיר היה כדמיסיק בש"ס [נדרים דף סב]. בההוא עניינה
דאכל תנאים בשדה החבירו ע"כ, ועיין תפארת ישראל. וכוננות לאפוקי
שאל לפרש, שר' טרפון הצטער על הפסד החמור כאשר הוא לפירוש רבי'
עובדיה, והוא מפירוש רשי', וכ"ה ברבי' גרשום ע"ש [וסגנון זה
כפирושם, רגיל הוא בלשון ערבי, וכן נקט הרמב"ם בפ"א מהלות יו"ט
הלכה ה], גזירה שהוא מניה אדם מלאכות שאפשר לשעתן מערב יומם טוב,
ונמצא יו"ט כלו"ו "הוילר" בעשיות אותן מלאכות] אלא לא נקט לשון חמור
אלא דרך מליצה בשביל שהוא לשון נופל על לשון, או מטעמה בתרא דקא
מפרש. ולפרש שפה בא שם בנו לא קאי על חמור כל רק על חמורא,
ולפרש שא קמא דהרב הון עשיר הכוונה על חמור אלא שנרמו ונכל בו
לשון חמורא. ועיין להרי"ץ בעץ חיים בפירושו להושענות דיום רבי עלי
דסוכות (דף ע' עמוד א') שככל ראיותיו דמצינו בלשון רוי' דלא קפדי
בין לשון זכר לשון נקבה, הבא גם ממשנה זו, "הלכה" חמור טרפון,
ולא אמר "הלק" יער'ש. וזה כפי נוסחאות הדפוס,داولו לנוסחאות כתבי
ולפי הביאור שהביא בשם בנו ה"ר יוסף שהוא לשון חמורא, לי'א ראייה
זה. אמן הביא שם בלא"ה הרכה ראיות אחרות:

[ס"ח] עז חיים להרי"ץ האגוי על המשניות:

[ס"ו] תרגום סיום לשונו הוא, עיין "כאפי" [זהרב הון עשר] באות ה"פ"א ע"כ. עיינתי שם וראיתי כתוב כל הלשון שהביא מלה במלת, ונראה
שהגאה זו אינה מהרי"ץ:

[ס"ז] זה לשוני, נוען מן אנווע אליתועאת מקרח מוד'י:

כדועיל פרק ז'. ונראה שנשמט מהמעתיק תיבת לה, שכ"ה בנוסחות
כתבי, וככ"ל נכ"י הילכה לה חמורה. ולפי גירסה זו נראה לו יותר לפרש
לשון חמורא, וא"כ הוואי בשורוק. ומש"כ שלא נשאר מקום לחומרתו וכור'
ר"ל דלפי גירסת הילכה חמורה, אינו אלא לעניין דינא מכוcharה להסכים
לדבריהם אבל יש מקום להחמיר כדעתו, משא"כ לגירסה דלעיל. ואך
שגם לגירסת הילכה חמורה מסתבר כן שמודה שלא נשאר מקום לחומרתו,
מאתו טעם עצמו. עכ"פ לגירסת הילכה לה, אמר זאת בפירוש:
וממה שהшиб לו ר' עקיבא שהוא מומחה ופטור מleshem, מוכח לדלירוש
הררי"ץ בשם בנו ציל שנתקווון ר' טרפון זהו לומר דבשלמא אם היה
מקום עכ"פ מדרך חמורה לאסור, שפיר דאמ. ועכשו שאפי' מדרך
חומרא לא, צרך אני לשלם, וד"ק:

ודע שמצאי בפירוש כתבי לי הכם קדמון על הלכות שחיטה להרמב"ם
פרק שביעי שגורס האיל', במקום הילכה, וגם כל המעשה שם משונה
ובلتוי מובן, זיל, מעשה בר' טרפון שהביאו לפני בהמה שהיא חתוכה
בבית הרחם והתיריה. ובא מעשה לפני חכמים וביקשו [לאסירה]. אמר להם
ח"ז אם פרה וחמור[ה] יוצאיין מאלכסנדריה של מצרים שחתוכין בית
הרחם שלא תלא תחתבר ותוליד. אמרו לו, הא לך חמורה טרפון, מפני
שהתירה לפוי גירסה זו ואמאי ישלם. וכפי הנראה היא גירסה משובשת
שנכתבה עי' מישחו בಗלוון והמעתיק הכניסה בפניהם, שאין לתולות זה
במחבר שנראה מפירושיו שהייתה גוברת רבה. וכגירסה שלפנינו במשנה,
כ"ה במשניות שבגמרא, וכן במסכת סנהדרין דף לג. וברבינו חננאל שם:
[ס"ד] זה לשון הרוב הון עשר, הילכה חמורה, לשון נופל על לשון חמור
שהחמיר ואסר. ועוד אפשר לו' אמר בלשון זה לרמזו דاع"ג דברכותות

ששה סדרי משנה, שבזכותה אדם זוכה לכל הכבוד והטובות האלה וכו' (מהרי"ץ בעז חיים ח"א דף מ"ט ע"א. ועי' שם עוד בד"ה מאור פניך):

יזהר לעסוק בתורה סמוך לשכיבת איזה שיעור גירסא במשניות, או בספר זהה הקדוש, אשר קדושת התורה אשר למד בשכבו תנצור אותו (החד"א בצפורה שמיר סימן ח' אות קט"ו):

אמר הקב"ה, ברأتي יציר הרע, ברأتي לו תורה תבלין (קידושין דף ל): ולימדו המשניות מסוגל ביותר לבטל יציר הרע (הרב הקדוש בעל ראשית חכמה) ודע שכabbת המג"א סימן נ"אadam לומד המשניות ואיןנו מבינו, כמעט איןנו נחשב לימוד. ולפחות צריך שיבין פשט ופירוש המילות (מדבר קומות מערכת י"ד אות י"ב):

פרק טז

דברי התעורות להחזיק בגירושת אבותינו ומנהיגיהם

לדאボן לייבנו בדורינו זה הולכת ומיטשטשת בפי בני הדור החדש שנתקdal כאן בארכזה'ק מסורת הקראיה שהחזיקו בה אבותינו נע"ג בגלות תימן הקשה והמרה. אחד הגורמים הוא הספרים המודפסים המצוים בשפע, בניקוד אחר מהמסורת שלנו. ומה יעשה אותו הבן הלומד בהם שלא ישתחש? קשה מאי להחוירו ולתקנו ממה שהורגאל, בפרט כשבספר לפניו נקוד באופן אחר. כבר חתנו לעיל פרק ה' שאבותינו ואבות אבותינו מ"בני יהודה דקפני ודיקי אלישנא נינהו" (עיין עירובין דף נ"ג) ולפיכך נתקימה בידם גירושת-מסורת הקראיה הצחה ביותר משאר קהילות ישראל CIDOU ומפורסם. ודוקא אנחנו מחשים, ומගלים אולת-ידי מהפצתה ברבים. "לא תהא כהנת כפונדקית?" [אין כאן המקום להסביר טעמי השינויים וההוכחות לדקדוקי המסורת שלנו, ויש לנו בזה חיבור מיוחד בשם "לשון חכמים מרפא" על סדר אלף ביתה, בו הבנו ובירנו בס"ד מסורת הקראיה שלנו בלשון חז"ל]. הוא הדין והוא הטעם להרבה ממנהגי אבותינו נוחי נפש, שהדור החדש שינה הרבה מנהגים, ועל הרוב הוא מחוסר ידיעה:

והנה בזמן שעלו לארצינו הקדושה בבית שני, עמדו ק"כ אנשי הכנסת-הגדולה אשר מהם כמה נבאים, והחוירו עטרה לישנה, וכמה דברים ששכחום חזרו וייסdots כדאיתא בגם' בכמה דוכתי. אמן בדורינו זה שנתקבצו לאלה'ק מהרבה תפוצות ישראל, והבית השלישי יבנה במהרה בימינו, הנה זה עומד אחר כתלינו אכ"י, אך עדין לא זכינו שכבו בזמן בית שני היה הכה והاضרות לתקן ולipsis מחדר כל אשר נעלם נשתח ונתבלבל משאר קהילות ישראל על אף היו מוחזק בידינו, וזה לא במרד ולא במעל אלא מתוקף צרות הגלות המר והארוך זהה. אלא שעכ"פ אנן בדידן ק"ק תימן יע"א חובה מוטלת علينا למצוא דרכים איך להחזיק במסורת אבותינו ולא ל'היגר אחריו הורם". כי המסורת והמנהגים דיין מיסדים על אדני פז, ואשיותיהם חזקים אמרת ואמונה, כגון המבטא בלשון הקדש האותיות והנקודות, גירושת הקראיה בתורה

פרק טז

मמעלות לימוד המשנה לעורר הלבבות לעסק המשנה

הוואיל ואנו מקווים כי עליידי הדפסת משניות אלו הרצחים, יוכל להתרבות ולהתגדל הלימוד בהם בעזרת בשורת, יצאתי ללקט א/oroit, להגבר חילים בלימוד המשניות המאירות, לעורר בהם עצמי ואשר בגילוי, ישוטטו בהם רכבים ותרכה הדעת אci'ir:

קומי רוני בלילה וגוי' (איכה ב, יט) קומי בנסתא דישראל דשראיא בגלותא, עסוקי במשנה בליליא, אורי שכינטא דה' שראייא לקבלייך (תרגום):

עלולם הווי רץ לממשנה (ביבא מציעא לג: ע"ש ובהקדמת התוספות י"ט ומלאכת שלמה ד"ה תשיעת):

כמה הלוות נאמרו למשה מסיני, וכולם משוקעות במשנה (ירושלים פאה פ"ב הל"ד. ועי' תחומה דרא את ה', וכי תשא את ל"ד, בקש משה שתהא המשנה בכתב ואורי המשנה היא מסורתן של הקב"ה וככו' וברבינו בחיה ששות ל"ד, כ"ז):

אצל הגרא'א היו כל המשניות מפורשים בתורה שבסכתב (הרמ"ם משקלוב בהקדמה לביאור הגרא'א על מסכת שבת). אמר הגרא'א ז"ל שככל הש"ס הם רמזים וסודיים קים היטב בתורה שבסכתב. ורבי סיידר המשנה, עד לשון של תורה שבסכתב. וכל הש"ס, רמזו במשנה. והרבה דברים אמר הגרא'א והראה בחוש וכו' (בהקדמה לביאור על כמה אגדות, וילנא תק"ס): אם ראיית תלמיד שלימודו קשה עליו כברזל, בשביל משנתו שאינה סדורה בפיו (בבלי תענית דף

עלולם ישקיע אדם עצמו במשניות שאם ירחק יפתחו לו (ויקרא רבא פ"א אות ה') פ"י שראויל לעשות עיקר לימודו המשניות, כי אם יהיה דברי המשנה ססודרים לפניו, אז יפתחו לו ויבין דברי התלמוד והבדה (יפה תואר שם):

ריב"ל אמר עמוד ברזל משניות (ויק"ר שם) הוסיף כי על המשנה הוא עיקר קיום האדם לעולם הבא (פ"ה שם):

מן ذكري ותני שית סדרי משנה, דא הוא מאן דידע לסדרה ולקשרא קשורה ייחודה דמאירה בדקה יאות בכל יומה תדייר, אלין איינו דמקדשו שמא קדישא דמאירהון (זהר חדש חלק א' דף מ"ב ע"ז):

שש מחנות סובבים את העוסק בשש סדרים, לשומר עליו שלא ישלו עליו החיצונים ולא ייקוחו (הרמ"ק, הובא באור החמה על זהר חדש ח"ג דף ב"ב ע"ב):

משנה אותיות נשמה, על כן המשנה מאירה לנשמה (הוון עשיר בהקדמה):
בתפילת שמונה עשרה, שים שלום טוביה וברכת חן וחסד וرحמים, יש ששה לשונות של תפילה נגד

מאמר משנת מהרי"ץ

אורה, וויצאים עתה לאור עולם כל השיטה סדרי משנה גם
יחד:

★

סימני ראשית ביהדות מהרי"ץ

אד"ג – איכא דגרסי. בנכ"י – בנוסחות כתיבת יד. י"ג –
יש גורסים. י"מ – יש מנקיים. יס"ג – יש ספרים גורסים.
כ"ג הספרים – כן גירסת הספרים. נ"א – נוסח אחר.
נוסחות אחרות. ס"א – ספר אחר. ספרים אחרים:

★

ובצאתי אפירוש את כפי אל ה' ברוך הוא, מודה על העבר
ומבקש על העתיד, לזכותינו לירד לעמeka של תורה לארכא
ולרחבנה, לידעתה זוכירתה. ולהרחיב גבולינו בבנים ובנין
בנים, והמה חכמים מחוכמים. וימלא כל שאר משאלות לבנו
לטובה אכ"י. ותרצינו ותחזינה עינינו בשובך לנור לציון
ברחמים כמו:

כעתירת עפר רגלי החכמים, צער צאן קדשים
יצחק רצאבי ס"ט
פה עיה"ק בני-ברק ת"ו, כי"ח מנחים-אב ה"תשמ"ז לב"ע.

שבע"פ, מסורת כתיבת ספר תורה חסירות ויתרות, נוסחי
התפלות, ושאר מיili מעלייתא:
לפייכ שמחה גדולה לנו עתה בהופעת ספרי המשניות
הלו, שילמדו להועיל לבני דורינו לשומר מסורת אבותינו
מדור דור:

התורה מוחרת על אכסניה שלה כמו שאמרו חז"ל, זכות
גדולה נפלה ביד הרב שמעון צאלח נר"ז, דור שביעי לגאון
עווזינו מהרי"ץ זיע"א, שקיבל על עצמו על הזאתם לאור
עולם. המו"ל העדיף בצדך לעת עתה שיחיה כת"י קדשו
בצלום, עם הקושי שיש בזה לבני דורינו המורגלים רק
לספרים מודפסים, כי יש בו מאייך התועלת לחסוך שגיאות
הדפוס שהן בלתי נמנעות, שיגרמו שלומדים לא יהיו בטוחים
שאכן כך ניקד מהרי"ץ. משא"כ עתה שצורת כתיבת-קדשו
בעצמו לפניו, וע"ע לעיל פרק ח' ד"ה זה שמדובר:
כבר לפני מעלה משנה, זכינו והזאננו לאור פרקי אבות
על פי ניקודו של מהרי"ץ במסניות אלו, ובתוספת הגהותיו
ופירושו לפרק שש (עם פירוש פעמן זהב מהר"ר יצחק וננה
וצ"ל) ונתΚבלו בקהל בשמחה רבה. והנה בסוף הקדמתי שם
ערכתי תפילה "יהא רועא מן קדם מררי עלמא שתהא זאת רק
כשער ופתחה להמשך פורה ונרחב" ע"ב. ובפרק ה' אשר לא
הסיר תפלתי וחסדו מatoi, נתΚבלה בקשתי ונפתחו שערי

אחר השלמת המאמר, באו לידי משלנות סדר נשים נזקין דפוס אמשטראילדם שנת בארצם משנה (ה' תל"ה
לייצירה), וממצאי שם שתי הגהות דלהלן:

נזיר פ"ה מ"א, שבית המקדש חרב. נ"ב, ג"י כ"י שביהם"ק עדין ליחרב:

סוטה פ"ה מ"א, הגפת. תריסים. נ"ב, כד כתוב מהרי"ץ [נראה אתה לאפוקי מלגורוס הגפת. יב"ג]:

ומזה יש ג"כ ראייה למסורת שהבאו לעיל פרק י' על מציאות ניקוד לשינויות שעשה מהרי"ץ: